

KUL TÚRA SLOVA

*Vedecko-popularizačný
časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu*

*Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra SAV
a Jazykového odboru
Matice slovenskej*

HLAVNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

VÝKONNÁ REDAKTORKA

Sibyla Mislovičová

REDAKČNÁ RADA

Juraj Glovňa, Robert Hammel,
Renáta Hlavatá, Nicol Janočková,
Ján Kačala, Anna Marićová,
Sibyla Mislovičová, Jozef Mlaček,
Slavomír Ondrejovič, Mária
Pisárčiková, Matej Považaj,
Mária Šimková, Iveta Vančová,
Pavol Žigo

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Panská 26

OLOŠTIAK, Martin: Slovtvorba pre- vzatých vlastných mien v slovenčine II. Tvorenie derivátov od osobných mien	65
HENSEL, Karol: Menoslovie rýb radu <i>Acipenseriformes</i> (2. časť)	79

Z HISTORICKEJ LEXIKY

KRAJČOVIČ, Rudolf: Z lexiky stre- dovekej slovenčiny s výkladom ná- zvu obcí a miest (26)	98
---	----

ZO STUDNICE RÓDNEJ REČI

SMATANA, Miloslav: Ovocie, na kto- ré sme takmer zabudli	107
---	-----

ROZLIČNOSTI

<i>Kalamár</i> a <i>kalmár</i> . M. P o v a ž a j	116
---	-----

SPRÁVY A POSUDKY

Jazykovedec teoretik, praktik, popula- rizátor i manažér. M. Š i m k o v á	119
Jubilant profesor Juraj Glovňa. R. H l a - v a t á – K. P e k a r í k o v á	123

SPYTOVALI STE SA

<i>Absorpcia</i> či „absorbcia“? Ľ. K r á l i k	125
Pridavné meno k slovu <i>mokrad'</i> . I. V a n č o v á	126

Z JAZYKOVÝCH RUBRIK

<i>Stanovisko</i> a <i>stanovište</i> . I. V a n č o v á	128
--	-----

KUL TÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, vedecko-popularizačný časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV a Jazykového odboru Matice slovenskej. Ročník 45, 2011, č. 2 (31. 5. 2011). Matica slovenská – Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine. Hlavný redaktor PaedDr. Matej Považaj, CSc. Výkonná redaktorka PhDr. Sibyla Mislovičová. Grafická úprava Oto Takáč. Technický redaktor Vladimír Radik. Vychádza šesťkrát ročne. Ročné predplatné 5,38 € (162 Sk), jednotlivé čísla 0,90 € (27 Sk). Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, e-mail: periodika@matica.sk, tel. 043/4012839. Evidenčné číslo 3696/09. Podávanie novinových zásielok povolené OZSsRP Banská Bystrica č. 1325/94-PTP z 25. 4. 1994. ISSN 0023-5202

Distributed by Vydavateľstvo Matice slovenskej, Mudroňova 1, 036 52 Martin, Slovakia. Distribution rights are held by KUBON and SAGNER, P.O.B. 34 01 08, D-8000 München, Germany.

© Jazykovedný ústav Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

© Vydavateľstvo Matice slovenskej v Martine

Výtlačila Tlačiareň BEN&M, Miriam Uličná, Turčianske Teplice 2011

Cena 0,90 € (27 Sk)

*Slovotvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine II.
Tvorenie derivátov od osobných mien*

MARTIN OLOŠTIAK

V tejto časti predstavíme charakteristiku odvodzovania od prevzatých osobných mien (antroponým). Dokladový materiál čerpáme zo Slovníka anglických vlastných mien v slovenčine (Ološtiak – Bilá – Timková, 2006) a zo slovníkových prác J. Zemana (2000, 2002, 2004, 2005, 2006), príklady na slovenské priezviská sú z Databázy priezvisk na Slovensku (Ďurčo a kol., 1998), exemplifikácie v kontextoch pochádzajú zo Slovenského národného korpusu.

Zameriavame sa na tvorenie derivátov od rodných mien a priezvisk. V nadväznosti na výklad v prvej časti trilógie (Ološtiak, 2011) si všíma-
me základné typy motivátov, t. j. individuálne privlastňovacie adjektíva (ďalej aj IPA; tvorené od rodných mien aj od priezvisk) a prechýlené priezviská (ďalej aj PP). Nezaoberáme sa prechýľovaním rodných mien a neuvádzame ani tvorenie podstatných mien podľa príslušnosti (typ *Harrisovci*).

Výklad sme rozdelili na dve časti: 1. tvorenie IPA, PP od mužských mien; 2. tvorenie IPA od ženských mien. Od týchto skupín sa IPA tvoria odlišnými formantmi (porov. klasickú diferenciu typu *otc-ov – matk-in*) a, prirodzene, odlišnosť je aj v tom, že prechýľovanie priezvisk sa v spisovnej slovenčine

Štúdia je súčasťou riešenia grantovej úlohy *Elektronické spracovanie anglických vlastných mien v slovenčine* (VEGA č. 1/0102/09).

uskutočňuje len v smere maskulínium → feminínium, nie opačne. Z tohto dôvodu si pri ženských menách všimame len tvorenie IPA.

1. Tvorenie derivátov od mužských osobných mien

IPA sa od mužských mien tvoria trojakým spôsobom:

a) pomocou formantu **-ov**: *Jonáš* → *Jonášov*; slovtvorný vzorec: $Z_s + -ov$ (substantívny slovtvorný základ plus sufix *-ov*)¹;

b) pomocou formantu **-ho**, ktorý je pôvodom gramatickou morférou genitívu singuláru pri menách typu *Škultéty* a ktorý sa v posesívnej funkcii nemení, t. j. nesklonuje sa: nom. *Škultétyho manželka*, gen. *Škultétyho manželky*, inštr. *so Škultétyho manželkou*; slovtvorný vzorec: $Z_s + -ho_{gram}$ (substantívny slovtvorný základ plus formant *-ho*; skratkou *gram* naznačujeme gramatický pôvod tohto formantu);

c) pomocou formantu **-ého**, ktorý je pôvodom gramatickou morférou genitívu singuláru substantív s adjektívnou formou: podobne ako v predchádzajúcom type sa privlastňovacie adjektívum neohýba; napr. nom. *Veselého sestra*, gen. *od Veselého sestry*, inštr. *s Veselého sestrou*; slovtvorný vzorec: $Z_s + -ého_{gram}$ (substantívny slovtvorný základ plus formant *-ého*).

PP sa tvoria dvojakým spôsobom:

a) pomocou sufixálneho formantu **-ová** (pri priezviskách s formou substantíva): *Majdiak* → *Majdiak-ová*, *Sloboda* → *Slobod-ová*; slovtvorný vzorec: $Z_s + -ová$ (substantívny slovtvorný základ plus sufix *-ová*);

b) pomocou transflexného formantu **-á/-a** (pri priezviskách s formou adjektíva): *Veselý* → *Vesel-á*, *Krátky* → *Krátk-a*; slovtvorný vzorec: $Z_s + -R_{adj1-fem}$ (substantívny slovtvorný základ plus súbor adjektívnych relačných morfém, typ *pekná/krásna*).

Keďže oba typy formantov sa k slovtvornému základu pripájajú sprava, princípy interakcie medzi základom a formantom sa v uvedených typoch realizujú analogicky. Z tohto dôvodu uvádzame príklady na tvorenie IPA a PP na jednom mieste (nie v samostatných kapitolkách), aby sme všeobecné formulácie nemuseli zbytočne opakovať. Na prípadné diferencie upozorňujeme v osobitných poznámkach.

Tvorenie IPA od apelatív sa pokladá za kategoriálne produktívne, tvorenie prechýlených názvov za obmedzene produktívne, ale v rámci skupiny

¹ V zápise uplatňujeme notáciu podľa metodológie J. Furdíka (2004, s. 47 – 48).

obmedzene produktívnych prostriedkov za veľmi produktívne.² Na základe analýzy deantroponymickej slovtvorby možno konštatovať, že tvorenie IPA je v tejto skupine kategoriálne produktívne (od každého rodného mena aj priezviska možno vytvoriť privlastňovacie adjektívum). Prechýľovanie je kategoriálne produktívne, ak je motivantom priezvisko. Pravda, treba pripomenúť, že prechýlenie prevzatého priezviska má predovšetkým flektivizačnú funkciu (o flektivizačných formantoch porov. štúdiu J. Furdíka, 1967); prítomnosť sufixu *-ová* zabezpečuje ohýbanie priezviska. Do slovenčiny ako preberajúceho jazyka sa totiž často dostáva priezvisko označujúce len ženskú nositeľku. Z tohto pohľadu slovtvorné typy $Z_s + -ová$ (*Riceová*), $Z_s + -R_{adj1-fem}$ (*Bieñkowská*) zaradíme do onomaziologickej kategórie feminatív na základe analógie s dvojicami typu *Kováč* → *Kováčová*, *Malý*, *Malá*, resp. *Biely* → *Biela*, pri ktorých v slovenčine fungujú priezviská denotujúce mužského nositeľa aj ženskú nositeľku a pri ktorých ide o výsledok aktívnej slovtvorby, nielen o spoluprácu slovtvorby s morfológiou na úrovni flektivizácie.

Uvedené poznatky o rozdieloch v produktívnosti slovtvorných typov v skupine apelatív a proprií (konkrétne antroponým) vyplývajú zo špecifiky vlastného mena ako osobitného druhu jazykového znaku.

Vo väčšine prác o prechýľovaní cudzích ženských priezvisk sa slovtvorné aspekty berú do úvahy len sekundárne, „medzi riadkami“. V popredí totiž stojí otázka, či je vlastne prechýľovanie potrebné. Tomuto problému sa podľa nášho názoru venovala dostatočná pozornosť (zoznam literatúry porov. napr. Ološtiak, 2001), preto – v súlade s témou nášho príspevku – sa zameriame na spôsoby, akými sa prechýľovanie uskutočňuje. Prípady neprechýľovania si nevšímame vôbec alebo na ne upozorňujeme len okrajovo.

Zásady tvorenia ženských mien cudzieho pôvodu prechýľovaním sú opísané v Pravidlách slovenského pravopisu (PSP, 3. vyd., 2000). V nasledujúcej časti budeme vychádzať aj z týchto konštatovaní, doplníme ich však o niektoré ďalšie poznámky a príklady.

² Vyčleňujú sa tri skupiny živých (synchronne vyčleniteľných) slovtvorných prostriedkov: 1. neobmedzene (kategoriálne) produktívne; 2. obmedzene produktívne: a) veľmi produktívne, b) stredne produktívne, c) málo produktívne; 3. neproduktívne (Dokulil, 1962, s. 92 – 93; Furdík, 2004, s. 109).

1.1. Typy *Forsyth*, *Gyurkó*, *Nehrú*

Od mien s formou podstatného mena zakončeného na spoluhlásku (typ *Forsyth*), samohlásku [ó] (typ *Gyurkó*) a samohlásku [ú] (typ *Nehrú*) sa deriváty tvoria pridaním sufixov **-ov**, resp. **-ová** k celej podobe motivanta: angl. *Forsyth* [forsajt] → *Forsythov* [forsajtov], *Forsythová* [forsajtová], *Rodgers* [rodžers] → *Rodgersov* [rodžersov], *Rodgersová* [rodžersová]; franc. *Girard* [žirár] → *Girardov* [žirárov], *Girardová* [žirárová], špan. *Torres* [tores] → *Torresov* [toresov], *Torresová* [toresová]; tal. *Gallian* [galijan] → *Gallianov* [galijanov], *Gallianová* [galijanová]; švéd. *Alfredsson* [alfretson/alfrecon] → *Alfredssonov* [alfretsonov/alfreconov], *Alfredssonová* [alfretsonová/alfreconová]; fin. *Ahonen* [ahonen] → *Ahonenov* [ahonenov], *Ahonenová* [ahonenová]; maď. *Kemény* [keméň] → *Keményov* [keméňov], *Keményová* [keméňová], *Gyurkó* [d'urkó] → *Gyurkóov* [d'urkóov], *Gyurkóová* [d'urkóová]; ind. *Nehrú* [nehrú] → *Nehrúov* [nehrúov], *Nehrúová* [nehrúová]. Porov. aj priezviská slovenských občanov: *Szabó* → *Szabóov*, *Szabóová*; *Rigó* → *Rigóov*, *Rigóová*; *Hajdú* → *Hajdúov*, *Hajdúová*; *Varjú* → *Varjúov*, *Varjúová*.

Od českých priezvisk zakončených na *-ů*, ktoré boli utvorené z prívlastňovacích adjektív, sa IPA ani PP netvorí, ženské podoby sú neprechýlené: *Janků*, *Jirků*, *Janů*, *Petrů*, *Martinů* a pod. (V PSP sa uvádza, že priezviská typu *Tomšů* sa niekedy prechýľujú. Sú teda dve možnosti: *Tomšů* aj *Tomšová* (taký stav je aj v češtine). Potom je možné aj spojenie *Tomšovej kabát*.

1.2. Typy *Crosby*, *Vicente*

Od mien zakončených na predné samohlásky [i, í, e, é, ö, ő, ü, ú] (v písanej podobe *i*, *ie*, *y*, *ey*, *ye*, *e*, *é*, *ä*, *ää* a *i*.) sa deriváty tvoria pridaním sufixov **-ho**, resp. **-ová** k celej podobe motivanta: angl. *Crosby* [krozbi] → *Crosbyho* [krozbiho], *Crosbyová* [krozbiová], *Comrie* [komri] → *Comrieho* [komriho], *Comrieová* [komriová], *McKenzie* [mekenzí] → *McKenzieho* [mekenzího], *McKenzieová* [mekenzíová]; špan. *Vicente* [visente] → *Vicenteho* [visenteho], *Vicenteová* [visenteová]; port. *Duarte* [duarte] → *Duarteho* [duarteho], *Duarteová* [duarteová]; rum. *Caragiale* [karadžale] → *Caragialeho* [karadžaleho], *Caragialeová* [karadžaleová]; tal. *Moretti* [moreti] → *Morettiho* [moretiho], *Morettiová* [moretiová], *Conte* [konte] → *Conteho* [konteho], *Conteová* [konteová]; maď. *Petőfi* [pető-

fi] → *Petöfiho* [petöfiho], *Petöfiová* [petöfiová], *Bedö* [bedö] → *Bedöho* [bedöho], *Bedöová* [bedöová], *Serfözö* [šerfözö] → *Serfözöho* [šerfözöho], *Serfözöová* [šerfözöová], *Vontsemü* [vontsemü] → *Vontsemüho* [vontsemüho], *Vontsemüová* [vontsemüová], *Szegfü* [sekfü] → *Szegfüho* [sekfüho], *Szegfüová* [sekfüová]; fin. *Mäntylä* [mentile] → *Mäntyläho* [mentileho], *Mäntyläová* [mentileová], *Sillanpää* [silampé] → *Sillanpääho* [silampého], *Sillanpääová* [silampéová]. Pri niektorých priezviskách môže byť prechýľovanie blokované nezvyčajným zakončením (napr. -ä, -ää v spomínaných fínskych priezviskách).

1.3. Typy *Fonda, Castro*

Od priezvisk zakončených na samohlásky [a, o] vo funkcii gramatických morfém sa pri odvodzovaní tieto hlásky vypúšťajú. Uplatňuje sa prirodzená slovtvorná zákonitosť, na základe ktorej sa pri sufíxácii do funkcie slovtvorného základu motivátu prehodnocuje tvarotvorný základ (tzv. kmeň) motivanta. Platí to pre apelatíva aj pre propriá: *hrdin-a* → *hrdin-ov*, *hrdin-ka*, *Fond-a* → *Fond-ov*, *Fond-ová*. Ďalšie príklady: angl. *McNamara* [meknamara] → *McNamarov* [meknamarov], *McNamarová* [meknamarová], *McMurdo* [mekmárdo(u)] → *McMurdiv* [mekmárdov], *McMurdová* [mekmárdová]; špan. *García* [garsíja] → *Garcíov* [garsíjov], *Garcíová* [garsíjová], *Castro* [kastro] → *Castrov* [kastrov], *Castrová* [kastrová]; port. *Caminha* [kamiňa] → *Camínhov* [kamiňov], *Camínková* [kamiňová]; rum. *Buzura* [buzura] → *Buzurov* [buzurov], *Buzurová* [buzurová]; tal. *Mantegazza* [mantegaca] → *Mantegazzov* [mantegacov], *Mantegazzová* [mantegacová], *Valeriano* [valeriáno] → *Valerianov* [valeriánov], *Valerianová* [valeriánová]; hol. *Huizinga* [hejzincha] → *Huizingov* [hejzinchov], *Huizingová* [hejzinchová].

Takto sa tvoria deriváty aj od portugalských mien zakončených na grafému *o*, ktorá sa v poslovenčenej výslovnosti môže vyslovovať ako [u] (pod vplyvom portugalskej výslovnosti) alebo ako [o] (podľa ortografie): *Mourinho* [muriňu/muriňo] → *Mourínhov* [muriňov], *Mourínková* [muriňová], *Castilho* [kaštilju/kaštiljo] → *Castilhov* [kaštiljov], *Castilková* [kaštiljová].

Pri fínskych priezviskách zakončených na samohlásku [á] (v písanej podobe *aa*) sa deriváty tvoria od celého priezviska: *Niinimaa* [nínimá] → *Niinimaaov* [nínimáov], *Niinimaaová* [nínimáová] (opäť platí, že vzhľadom na atypickosť zakončenia k prechýľeniu nemusí dôjsť).

1.4. Typ *Koivu*

Od mien zakončených na samohlásku [u] sa deriváty tvoria pridaním formantov **-ov**, resp. **-ová**: a) k celej podobe motívanta; b) k časti bez *-u*.³

a) Prvý spôsob prevláda napr. pri menách: fín. *Ruutu* [rútu] → *Ruutuov* [rútuov], *Ruutuová* [rútuová]; tal. *Cantu* [kantu] → *Cantuov* [kantuov], *Cantuová* [kantuová]; izr. *Netanjahu* [netanjahu] → *Netanjahuov* [netanjahuov], *Netanjahuová* [netanjahuová].

b) Druhý spôsob dominuje pri tvorení od rumunských priezvisk zakončených na *-scu*, *-(e)anu*:⁴ *Petrescu* [petresku] → *Petrescov* [petreskov], *Petrescová* [petresková]; *Ceauşescu* [čaušesku] → *Ceauşescov* [čaušeskov], *Ceauşescová* [čaušesková]; *Ivanescu* [ivanesku] → *Ivanescov* [ivaneskov], *Ivanescová* [ivanesková]; *Munteanu* [munteanu] → *Munteanov* [munteanov], *Munteanová* [munteanová]; *Sadoveanu* [sadoveanu] → *Sadoveanov* [sadoveanov], *Sadoveanová* [sadoveanová]; *Mureşanu* [murešanu] → *Mureşanov* [murešanov], *Mureşanová* [murešanová].

Vzhľadom na nezvyčajnosť koncového *u* v tomto type často dochádza k variantnosti (podobne ako pri skloňovaní): fín. *Koivu* [kojvu] → *Koiv(u)ov* [kojv(u)ov], *Koiv(u)ová* [kojv(u)ová]⁵; rum. *Sibru* [sibru] → *Sibr(u)ov* [sibr(u)ov], *Sibr(u)ová* [sibr(u)ová], *Nedelciu* [nedelču] → *Nedelci(u)ov* [nedelč(u)ov], *Nedelci(u)ová* [nedelč(u)ová], *Sararu* [sararu] → *Sarar(u)ov* [sarar(u)ov], *Sarar(u)ová* [sarar(u)ová], *Pardau* [pardau] → *Parda(u)ov* [parda(u)ov], *Parda(u)ová* [parda(u)ová]. Aby sa uľahčila identifikácia základnej podoby priezviska, odporúčame pridržovať sa tvorenia podľa spôsobu a).

1.5. Typ *Chomsky*

Do tohto typu patria priezviská slovanského pôvodu formálne zakončené na *-ski/-sky* [ski] a *-tzki/-tzky* [ckí], *-ny* [ni] (v základnom tvare nom. sg. bez kvantít a s rozličnými pravopisnými modifikáciami). Pôvodne ide o adjektívne antropoformanty *-ský*, *-ný*. Od týchto priezvisk sa deriváty tvoria ana-

³ Okrem toho sa možno stretnúť s tvorením IPA pomocou formantu *-ho*: *Koivuhó gól*, *Mutuhó agent*. Porov. aj skloňovanie: *Najmä formácia okolo Koivuhó si dobre rozhadzovala puky. – Ja sa môžem celý budúci rok v kabíne Montrealu na nášho kapitána Saka Koivuhó usmievať.*

⁴ Porov. aj skloňovanie: *Ich hra mala vlastný štýl, technické kúsky Hagiho, Dumitresca či Petresca vyvolávali búrlivé ovácie. – Ľudia z Federácie to oznámili Ceauşescovi a ten zúrnil.*

⁵ Porov. aj skloňovanie: *Fíni využili hneď prvú presilovku, keď sa po príhrávke Saku Koiva presadil Jokinen. – Spoločne so Zednikom a Koivom sa zaradil medzi trojicu hviezd stretnutia.*

logicky ako od domácich priezvisk s formou prídavných mien: a) IPA pomocou tvaru gen. sg. -**ého**; b) PP pomocou adjektívnej subparadigmy ženského rodu: napr. *Chomsky* [čomski] – *Chomského* [čomského], *Chomská* [čomská]; *Gretzky* [grecki] – *Gretzkého* [greckého], *Gretzká* [grecká]; *Rusedski* [rusecki] – *Rusedského* [ruseckého], *Rusedská* [rusecká]; *Duchovny* [duchovni] – *Duchovného* [duhovného] *Duchovná* [duhovná]; *Nowotny* [novotni] – *Nowotného* [novotného], *Nowotná* [novotná].

Pri skloňovaní dochádza ku kolísaniu medzi príslušnosťou do adjektívneho typu *pekný* a substantívneho typu *Škultéty* (porov. Ološtiak, 2007, s. 105 – 107), čo sa prejavuje variantnosťou aj na úrovni derivácie. Kolísanie sa prejavuje trojakým spôsobom: a) *Gretzky* – *Gretzkého* (plnohodnotná deadjektívna derivácia pomocou formantu -*ého*); b) *Gretzky* – *Gretzkeho* (mierne zastretá deadjektívna derivácia pomocou formantu s krátkym vokálom -*eho*); c) *Gretzky* – *Gretzkyho* (derivácia podľa typu *Škultéty*).

Pri samotných slovanských priezviskách sa adjektívna forma zväčša živo uvedomuje, čomu zodpovedá aj derivácia: *Kwaśniewski* [kvašněvski] → *Kwaśniewského* [kvašněvského], *Kwaśniewská* [kvašněvská]; *Čajkovskij* → *Čajkovského*, *Čajkovská*; *Tolstoj* → *Tolstého*, *Tolstá*.

1.6. Tvorenie derivátov od priezvisk s nemým e

Pri tvorení derivátov od mužských mien zakončených na tzv. nemé *-e* sa toto *e* ponecháva, resp. vypúšťa analogicky podľa pravidiel platných pri skloňovaní (porov. Ološtiak, 2008). Možno uvažovať o týchto dvoch typoch:

1.6.1. Typ *Lodge*

Ak sa pomocou *-e* signalizuje výslovnosť predchádzajúcej spoluhlásky (*-ce*, *-ge*), resp. *-e* spolu s predchádzajúcou grafémou stojí za samohlásku *-oe* [ou, ó]), pri derivácii odporúčame *-e* ponechať: franc. *Maurice* [moris] → *Mauriceov* [morisov], *Mauriceová* [morisová], *Lesage* [lesáž] → *Lesageov* [lesážov], *Lesageová* [lesážová]; angl. *Price* [prajs] → *Priceov* [prajsov], *Priceová* [prajsová], *Lodge* [lodž] → *Lodgeov* [lodžov], *Lodgeová* [lodžová], *Defoe* [difó] → *Defoeov* [difóov], *Defoeová* [difóová].

1.6.2. Typ *Keane*

Ak nemé *-e* nesignalizuje výslovnosť predchádzajúcej spoluhlásky, pri skloňovaní a derivácii sa toto *-e* môže, ale nemusí ponechať: franc. *Matisse* [matis] → *Matiss(e)ov* [matisov], *Matiss(e)ová* [matisová]; angl. *Keane* [kín] → *Kean(e)ov*

[kínov], *Kean(e)ová* [kínová], *White* [vájť] → *Whit(e)ov* [vájťov], *Whit(e)ová* [vájťová], *Goodricke* [gúďrik] → *Goodrick(e)ov* [gúďrikov], *Goodrick(e)ová* [gúďriková], *Keefe* [kíf] → *Keef(e)ov* [kífov], *Keef(e)ová* [kífová], *Robitaille* [robitejľ] → *Robitail(e)ov* [robitejľov], *Robitail(e)ová* [robitejľová].

Na jednej strane sa *-e* chápe ako nadbytočné, pretože sa nevyslovuje, pri derivácii sa dostáva do susedstva s inou samohláskovou grafémou, čím vznikajú ortografické „hiáty“. Na druhej strane ponechaním *-e* sa v grafickej podobe zachováva tvarová uniformita, jednotná podoba slovotvorného základu, čím sa čitateľovi textu uľahčuje identifikácia základnej podoby propria: porov. *Keanova priateľka* ← *Keane* alebo *Kean*? vz. *Keaneova priateľka* ← *Keane*. Takýmto spôsobom sa prejavuje vplyv identifikačného faktora⁶ ako najdôležitejšieho činiteľa v komunikačnom fungovaní nielen cudzích, ale aj domácich vlastných mien. V týchto prípadoch záleží na viacerých okolnostiach, či sa *-e* pri odvodzovaní ponechá alebo neponechá.⁷

Z uvedeného výkladu vyplýva aj náš postoj k riešeniu v najnovšom vydaní PSP (2000, s. 129), kde sa uvádza, že „od mužských priezvisk anglického a francúzskeho pôvodu zakončených na *-e*, ktoré sa nevyslovuje, toto tzv. nemé *e* sa pri tvorení ženských priezvisk vynecháva aj v písme, napr. *Stone* [stoun] – *Stonová* [stounová], *Wilde* [vajld] – *Wildová* [vajldová]“. Toto riešenie sa opiera o stav, aký sa zachytáva pri skloňovaní anglických a francúzskych mien zakončených na tzv. nemé *e* v Morfológii slovenského jazyka (1966, s. 126), kde sa konštatuje, že takéto mená „strácajú pri skloňovaní toto *e* aj v písme“. Podľa našich výskumov pri prechýlených ženských priezviskách prevažujú tvary, v ktorých sa *e* zachováva (napr. *Billie Blakeová*, *Drew Barrymoreová*, *Sharon Stoneová*), ale ani frekvencia tvarov bez *e* nie je zanedbateľná. Aj preto sa pri tomto type prikláňame k variantnému riešeniu, ktoré sme vysvetlili v predchádzajúcom odseku: *Stone* – *Stonová* aj *Stoneová*, *Dowle* – *Dowlová* aj *Dowleová*.

⁶ Identifikačný faktor je viacozmerný aspekt týkajúci sa fungovania vlastného mena v komunikácii, pričom sa vychádza zo základnej spolufunkcie vlastného mena: identifikovať/diferencovať druhovú jednotlivinu. Na jazykovej úrovni sa identifikačný faktor prejavuje ako tendencia čo najjednoznačnejšej identifikácie základného tvaru propria vo vzťahu k onymickému denotátu; porov. Ološtiak, 2007, s. 174 – 177.

⁷ Ide o tieto faktory: jazykové činitele, všeobecná frekvencia, textová frekvencia, propriálne činitele, ďalšie okolnosti pragmalíngvistického rázu (podrobnejšie Ološtiak, 2007, s. 92 – 99; Ološtiak, 2008).

1.7. Poznámka o antických menách

Od antických mien sa deriváty (len IPA) tvoria podľa zásad platných pri skloňovaní: *Anaxagoras (Anaxagora)* → *Anaxagorov, Sokrates (Sokrata)* → *Sokratov, Aischylos (Aischyla)* → *Aischylov, Vergilius (Vergilia)* → *Vergiliov, Nero (Neróna)* → *Nerónov, Cicero (Ciceróna)* → *Cicerónov, Paris (Parida)* → *Paridov, Zeus (Dia)* → *Diov*. Pravda, v niektorých prípadoch sa používajú aj podoby vzniknuté prehodnotením pôvodnej gramatickej morfémy (*Herkulesov*) či unifikáciou základu (*Cicerov, Parisov*).

1.8. Poznámka o variantnosti

Okrem neistého formálneho statusu propria (porov. kolísanie medzi adjektívnou a substantívnou formou v type *Gretzky*) za derivačnou variantnosťou môže stáť aj nesúlad medzi výslovnosťou a pravopisom. Napríklad v anglických menách typu *Burleigh* [bárli] na základe výslovnosti možno utvoriť adjektívum podľa typu *Škultéty* ([bárliho] → *Burleigho*) a na základe písanej podoby možno utvoriť adjektívum podľa typu *otcov* (*Burleighov* → [bárli-gov]). Je zrejmé, že prvý spôsob je typickejší pre hovorenú a druhý spôsob pre písanú podobu jazyka. Ďalšie príklady: *Raleigh* [róli] → *Raleigho* [ró-liho]/*Raleigh-ov* [róligov], *Eveleigh* [ívlí] → *Eveleigho* [ívliho]/*Eveleigh-ov* [ívligov], *Rashleigh* [rešli] → *Rashleigh-ho* [rešliho]/*Rashleigh-ov* [rešligov].

S podobnou asymetriou sa pomerne často možno stretnúť pri francúzskych menách, kde sa presadil úzus, že skloňovanie v nepriamych pádoch, ako aj derivácia sa uskutočňujú na základe ortografie, porov. *Richelet* [rišele] → gen. *Richeleta* [rišeleta], adj. *Richeletov* [rišeletov]; *Tavernier* [tavernijé] → gen. *Tavernier* [tavernijéra], adj. *Tavernierov* [tavernijérov] (Sekvent, 2002; autor v slovníkovej časti derivované adjektíva neuvádza).

2. Tvorenie derivátov od ženských mien

IPA sa od ženských mien tvoria dvojakým spôsobom:

a) od rodných mien pomocou formantu **-in** (porov. tradičný adjektívny skloňovací typ *matkin*): *Mária* → *Mári-in*; slovtvorný vzorec: **Z_s + -in** (substantívny slovtvorný základ plus sufix *-in*);⁸

⁸ Ukazuje sa, že od neprechýlených priezvisk sa IPA netvorí (porov. *Grafovej manžel* – **Grafin manžel*), čím sa prejavuje neadaptovanosť neprechýleného priezviska. Ak používateľ trvá na neprechýlenej podobe, tak v privlastňovacej funkcii možno použiť tvar genitívu. Pri ňom však takisto badať periférnosť, pretože neprechýlené priezvisko (ak nie je zakončené na samohlásku *a*; typ *Radeva*) sa nesklonuje a genitívno-privlastňovacia funkcia sa nevýrazne signalizuje len slovosledom (*deti Steffi Graf*).

b) od prechýlených priezvisk pomocou formantu **-ej**, t. j. pomocou gramatického tvaru gen. sg. (Morfológia slovenského jazyka, 1966, s. 220): *Bednárová* → *Bednárov-ej*; slovotvorný vzorec: $Z_s + -ej_{gram}$ (substantívny slovotvorný základ plus sufix *-ej*; skratkou *gram* naznačujeme gramatický pôvod tohto formantu).

2.1. Typ *Suzanna*

Pri menách zakončených na samohlásku [a] sa deriváty tvoria od tvarotvorného základu: *Melissa* [melisa] → *Melissin* [melisin], *Elsa* [elza] → *Elsin* [elzin], *Elisha* [eliša] → *Elishin* [elišin], *Concha* [konča] → *Conchin* [končin]. Ak sa základ slova končí na spoluhlásky [t], [d], [n], dochádza k alternáciám t/ť, d/d', n/ň prejavujúcim sa vo zvukovej rovine: *Christa* [krista] → *Christin* [krist'in], *Juta* [džuta] → *Jutin* [džuť'in], *Suzanna* [sjuzana] → *Suzannin* [sjuzañin], *Almudena* [almudena] → *Almudenin* [almudeňin], *Fernanda* [fernanda] → *Fernandin* [fernand'in]. Výrazne oslabená až raritná je alternácia l/l' vzhľadom na marginalizujúce sa postavenie konsonantu l' v pozícii pred prednými samohláskami, čo sa ešte väčšmi než v domácej lexike prejavuje pri prevzatých jednotkách. Z tohto dôvodu tu s alternáciou l/l' nepočítame: *Priscilla* [prisila] → *Priscillin* [prisilin], nie *[prisiľ'in], *Angela* [andžela] → *Angelin* [andželin], nie *[andžel'in]. Naopak, k alternácii t/ť dochádza aj pri nesúlade s pravopisom: *Samantha* [samanta] → *Samanth'in* [samant'ín].

V prípadoch, ak sa základ končí na konsonant [k], ktorému zodpovedá graféma *c*, v derivátoch pravopis kolíše podobne ako pri skloňovaní: *Blanca* [blanka] → *Blancin/Blankin* [blankin], gen. *Blancy/Blanky*, *Jessica* [džesika] → *Jessicin/Jessikin* [džesikin], gen. *Jessicy/Jessiky* (porov aj Hašanová, 2009).

2.2. Typ *Chantal*

Pri nesklonných menách zakončených na spoluhlásky sa sufix pridáva k celému menu a hlásky alternujú vo zvukovej rovine podobne ako v predchádzajúcom type: *Alex* [aleks] → *Alexin* [aleksin], *Mercedes* [mersedes] → *Mercedesin* [mersedesin]; *Elizabeth* [elizabet] → *Elizabethin* [elizabet'in], *Delight* [dilajt] → *Delightin* [dilajt'in]; *Marigold* [merigold] → *Marigoldin* [merigold'in], *Glad* [gled] → *Gladin* [gled'in]; *Colleen* [kolín] → *Colleenin* [koliňin], *Christien* [kristín] → *Christienin* [kristiňin]; *Isabel* [izabel] → *Isabelin* [izabelin], *Chantal* [šantal] → *Chantalin* [šantalin].

2.3. Typ *Jeanette*

Aj ženské mená môžu byť zakončené na nemé *e*. Pri ohýbaní je otázka zachovania *e* bezpredmetná, keďže takéto mená sú nesklonné. Pri derivácii však stojíme pred rovnakou otázkou ako pri mužských menách.

Na rozdiel od K. Sekventa (2002, s. 54), ktorý odporúča len podoby typu *Bérénice* → *Béréncin*, počítame s variantnou ortografiou. Jej existencia je vysvetliteľná tak ako pri maskulínach (za zachovaním *e* stojí identifikačný faktor, za odstránením *e* nezvyčajná ortografia): *Penrose* [penrouz] → *Penros(e)in* [penrousin], *Patience* [pejšns] → *Patienc(e)in* [pejšnsin], *Chalice* [čelis] → *Chalic(e)in* [čelisin], *Florance* [floráns] → *Floranc(e)in* [floránsin], *Françoise* [fransoás] → *François(e)in* [fransoásin].

Pri menách s nemým *e*, ktoré sa vo výslovnosti končia na spoluhlásky [t], [d], [n], je situácia komplikovanejšia. Zachovanie *e* v písanej podobe totiž do istej miery znejasňuje, že uvedené hlásky sa v privlastňovacích tvaroch menia na svoje mäkké protiklady. V takýchto prípadoch *e* pôsobí neprirodzene a nadbytočne najmä pri frekventovaných menách, preto odporúčame *e* nepísať: *Jeanette* [žanet] → *Jeanettin* [žanet'in], *Charlotte* [šarlot] → *Charlottin* [šarloť'in], *Adelaide* [edelejđ] → *Adelaidin* [edelejđ'in], *Adrienne* [adrijen] → *Adriennin* [adrijeňin], *Delphine* [delfin] → *Delphinin* [delfiňin].

2.4. Typ *Mary*

Rozpor medzi neprirodzenou ortografiou a identifikačným faktorom vzniká aj v skupine mien zakončených na samohlásku [i] (v písanej podobe *y*, *i*, *ie*, *ey*, *ye*). Pri zachovaní *y*, *i*, *ie*, *ey*, *ye* vzniká neprirodzený zhuk samohláskových grafém (-yi-, -ii-, -iei-, -eyi-, -yei-), pri vypustení týchto grafém sa zasa naruša základná podoba mena.⁹ Preto aj v týchto prípadoch počítame s variantnou ortografiou, ale s jednotnou výslovnosťou, pri ktorej sa zdvojené [ii] (jedno zo základu, druhé z formantu) zjednodušuje: *Mary* [meri] → *Maryin/Marin* [merin], *Kelly* [keli] → *Kellyin/Kellin* [kelin]. Zachovanie koncového *y* pred príponou môže oslabiť alternácie tvrdých a mäkkých spoluhlások: *Charity* [čeriti] → *Charityin* [čeritin], *Cindy* [sindi] → *Cindyin* [sindin]; vynechanie *y* alternáciám nebráni: *Charity* [čeriti] → *Charitin*

⁹ Osobitne to platí v prípadoch, ak by malo dôjsť k useknutiu dvoch grafém: *Dacey* → *Dicin*. Na druhej strane pri zachovaní oboch grafém by vznikla podoba s nezvyčajnou grafematickou kombináciou, je preto vhodnejšie použiť tvar gen. sg.: *priateľ Dacey mi povedal* – *Diceyin priateľ* (porov. aj Sekvent, 2002, s. 55).

[čeri'tin], *Cindy* [sindi] → *Cindin* [sind'in].¹⁰ Platí však, že výslovnostná a písaná podoba nie sú od seba nevyhnutne závislé; porov. alternácie v type *Samantha* → *Samanthin* [saman'tin].

Potenciálne podoby **Maryn*, **Kellyn* pokladáme za nenáležité, keďže sa v nich neadekvátne redukuje podoba sufixu na jediný segment *n* (porov. aj Dvonč, 1961; Sabol, 1966).

Aj v týchto prípadoch pri vynechaní grafém môže dôjsť k nejednoznačnosti, príslušné podoby môžu byť odvodené od rozličných mien:

<i>Peggin</i> [pegin]	← <i>Pegge</i> [peg]
	← <i>Peggie</i> [pegi]
	← <i>Peggy</i> [pegi]
<i>Dollin</i> [dolin]	← <i>Doll</i> [dol]
	← <i>Dollie</i> [doli]
	← <i>Dolly</i> [doli]

Vo všetkých uvedených prípadoch (2.2 – 2.4) možno ako alternatívu použiť genitív (*priateľ* *Chantal*, *manžel* *Dolly*), pravda, s poznámkou, že vzhľadom na nesklonnosť sa genitívny tvar naznačuje len pozične, nie explicitne pomocou gramatických morféme (porov. pozn. 8).

2.5. Poznámka o antických menách

Pri derivácii od niektorých antických mien sa zachováva pôvodný základ: *Artemis* → *Artemidin*, *Baucis* → *Baucidin*, *Demeter* → *Demetrin*, *Juno* → *Junónin*. V prípadoch, keď sa ustálila podoba základného tvaru s rodovo silnou gramatickou morféme *-a*, deriváty sa tvoria klasicky ako pri domácich menách: *Afrodita* → *Afroditin*, *Aténa* → *Aténin*, *Nioba* → *Niobin*, *Venuša* → *Venušin*. Od nesklonných mien zakončených na samohlásky (napr. *Niké*, *Kirké*, *Sapfo*) možno utvoriť deriváty pridaním prípony k základu končiacemu sa na spoluhlásku (*Nikin*, *Kirkin*, *Sapfin*; porov. Jacko, 1973). Ak sa však chceme vyhnúť netradičnej podobe odvodeniny (najmä v prípade *Niké* → *Nikin*), môžeme uprednostniť genitívny nezhodný prívlastok: napr. *hlava* (*bohyne*) *Niké* (s prípadným apelatívnym prívlastkom *bohyňa*, pomocou ktorého sa explicitne vyjadri príslušný pád).

¹⁰ J. Jacko (1973) odporúča len podoby bez koncovej samohlásky základu: napr. *Marin*, *Kittin*.

Zhrnutie

Princípy interakcie medzi slovotvorným základom a slovotvorným for-
mantom v rámci slovotvorby sú analogické s princípmi interakcie tvaro-
tvorného základu a tvarotvorného formantu pri skloňovaní; porov. aj slov.
Michálek – gen. *Michálka*, adj. *Michálkov*, prech. *Michálková* vz. gen. *Mi-
cháleka*, adj. *Michálekov*, prech. *Micháleková*. Z tohto dôvodu sme sa pri
analýze pravidiel tvorenia derivátov často odvolávali na ohýbanie.

Pri porovnaní slovotvorby a morfológie dochádza aj k jednej anomálii,
na ktorú poukázal už J. Sabol (1966, s. 191): nesklonnosť automaticky ne-
znamená derivačnú neschopnosť. Nesklonné podstatné mená sa ľahko môžu
stať slovotvornými motivantmi, čo platí najmä pri tvorení individuálnych
privlastňovacích adjektív. Tým sa potvrdzuje sila kategoriálnej produktív-
nosti tvorenia tohto typu derivátov.

LITERATÚRA

BLANÁR, Vincent: Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej
komunikácii.) Bratislava: Veda 1996. 250 s.

DOKULIL, Miloš: Tvoření slov v češtině. 1. Teorie odvozování slov. Praha: Nakladatelství
Československé akademie věd 1962. 264 s.

DVONČ, Ladislav: „Maccarthyzmus“, či maccarthyzmus? In: Slovenská reč, 1961, roč. 26, č.
4, s. 251 – 252.

ĎURČO, Peter a kol.: Databáza vlastných mien a názvov lokalít na Slovensku. Podklady k pro-
jektu: Copernicus Programme, project COP-58: ONOMASTICA–COPERNICUS DATABASE. CD
ROM. Paris: ELRA – 1998.

FURDÍK, Juraj: O slovotvorných príponách s gramatickou funkciou. In: Slovenská reč, 1967,
roč. 32, č. 6, s. 342 – 345.

FURDÍK, Juraj: Slovenská slovotvorba (teória, opis, cvičenia). Ed. M. Ološtiak. Prešov: Náuka
2004. 200 s.

HAŠANOVÁ, Jana: Tvorenie zdobenín od cudzích rodných mien v živej reči. In: Kultúra
slova, 2009, roč. 43, s. 277 – 280.

JACKO, Jozef: Salón Kitty, Kittyn salón, či Kittin salón? In: Kultúra slova, 1973, roč. 7, č. 10,
s. 350 – 351.

Morfológia slovenského jazyka. Red. J. Ružička. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1966. 896 s.

OLOŠTIAK, Martin: O prechýľovaní cudzích priezvisk v slovenčine. In: Slovenská reč, 2001,
roč. 66, č. 5, s. 298 – 308.

OLOŠTIAK, Martin: Jazykovoštruktúrne a komunikačno-pragmatický status vlastného mena
(adaptácia anglických proprií v slovenčine). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity
v Prešove 2007. 226 s.

OLOŠTIAK, Martin: O skloňovaní cudzích mužských mien s tzv. nemým -e. In: Kultúra slova,
2008, roč. 42, č. 2, s. 79 – 88.

OLOŠTIAK, Martin: Slovtvorba prevzatých vlastných mien v slovenčine I. Úvodné poznámky. In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, č. 1, s. 3 – 11.

OLOŠTIAK, Martin – BILÁ, Magdaléna – TIMKOVÁ, Renáta: Slovník anglických vlastných mien v slovenčine. Bratislava: Kniha-spoločník 2006. 266 s.

Pravidlá slovenského pravopisu. 3., upravené a doplnené vydanie. Red. M. Považaj. Bratislava: Veda 2000. Dostupné aj na: <<http://slovník.juls.savba.sk/>>

SABOL, Ján: Netty – príd. meno Nettyn? In: Slovenská reč, 1966, roč. 31, č. 3, s. 190 – 191.

SEKVENT, Karel: Ako používať francúzske vlastné mená v spisovnej slovenčine. Prešov: Náuka 2002. 111 s.

Slovenský národný korpus – prim-5.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2011. Dostupný z WWW: <<http://korpus.juls.savba.sk/>>.

ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 2. Severská osobní jména (dánština, faerština, finština, islandština, norština, švédština). Hradec Králové: Gaudeamus 2000. 180 s.

ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 3. Románská osobní jména (španělština, portugalština, rumunština.) Hradec Králové: Gaudeamus 2002. 136 s.

ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 4. Francouzská osobní jména. Hradec Králové: Gaudeamus 2004. 126 s.

ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 5. Italská, holandská a albánská osobní jména. Hradec Králové: Gaudeamus 2005. 121 s.

ZEMAN, Jiří: Výslovnost a skloňování cizích osobních jmen v češtině 6. Polská, maďarská, estonská a latinská osobní jména. Hradec Králové: Gaudeamus 2006. 158 s.

Menoslovie rýb radu *Acipenseriformes* (2. časť)

KAROL HENSEL

Podčeľad': Acipenserinae – jeseterorodé

Motivácia vedeckého mena: príponou *-inae* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov podčeľade.

Národné mená: rus. *осетроподобные* [osetropodobnyje], nem. *Störe i. e. S.*

Slovenské pomenovanie podčeľade je utvorené z koreňa podstatného (rodového) mena *jeseter*, spájacej morfémy *-o-* a prípony *-rodé*, v súlade s odporúčaniami tvorenia slovenského menoslovía živočíchov (Hensel a i. 1987).

Tribus: Acipenserini – jesetery

Motivácia vedeckého mena: príponou *-ini* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov tribu.

Slovenské pomenovanie tribu je vyjadrené menom typického rodu v nominatívnej pluráli.

Rod: *Acipenser* Linnaeus, 1758 – jeseter

Syn.: *Ichthyocolla* Geoffroy, 1767; *Sterleta* Gldenstdt, 1772; *Sturio* Rafinesque, 1810, *Dinoctus* Rafinesque, 1818; *Sterletus* Rafinesque, 1820; *Helops* Brandt & Ratzeburg, 1833; *Antaceus* Heckel, 1836; *Lioniscus* Heckel & Fitzinger, 1836; *Ellops* Gistel, 1848; *Shipa* Brandt, 1869; *Antacea* Bory de Saint-Vincent, 1882; *Sinosturio* Jaekel, 1929; *Gladostomus* Holly, 1936; *Euacipenser* Murgoci, 1942.

Motivácia vedeckého mena: lat. *acipenser* = jeseter (z lat. *acus* = ihla, ihlica; *pensa* al. *penna* = plutva).

Národné mená: es. *jeseter*, poľ. *jesiotr*, srb. a chorv. *jesetra*, slovin. *jeseter*, bul. *ecempa* [esetra], rus. *ocmp* [osiotr], biel. *acap* [asiacir], ukr. *ocemep* [oseter], maď. *tok*, angl. *sturgeon*, nem. *Str*, franc. *esturgeon*, pan. *esturion*.

Pre tento rod sa v slovenčine použili mená: *stora* (Ormis 1851), *keser* (Sbierka 1888, Hollý 1935, Sväz 1934, Sväz 1943/44) a *jeseter* (Kordoš 1875, Rizner 1875, Klíma 1920, Klačko 1924, 1971, Novacký 1938, Ferianc 1947, 1955, Bella 1950, Topercer 1950, Sedlár 1954, 1977, 1985, Buffa a i. 1965, Balon 1967, Oliva – Hrabě 1968, Holčík – Hensel 1972, 1976,

Holčík 1973, 1977, 1998, Gutteková 1978, Hensel 1978, 1980, 1983, 1993, Čaputa – Holčík 1982, Rolková 1984, Sedlár a i. 1989, Baruš – Oliva 1995, Koršňáková – Hensel 1996, Činčurová – Hensel 1997, 1998, Hruška – Straňai – Frank 1998, Kozánek – Hensel 1999).

Meno *jeseter* má korene v praslovanskom *esetrъ*, ktorého začiatočná samohláska *e* sa u západných a južných Slovanov zmenila na *je* a u východných Slovanov na *o*. Pôvod slova *esetrъ* je však nejasný. Niektorí autori sa domnievajú, že jeho základom je slovo *ostrъ* (= ostrý), iní ho dávajú do súvislosti s keltským *esox* a staropruským *esketres*, prípadne predpokladajú jeho praeurópsky pôvod (Berg 1948, Leder 1968, Kolomiec 1983).

***Acipenser baerii* Brandt, 1869 – jeseter sibírsky**

Rozšírenie: Povodia sibírskych riek od Obu až po Kolymu.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Karl Ernst Baer [Карл Эрнст фон Бэр al. Карл Максимович Бэр] (1792 – 1876) – pobaltský Nemeц, profesor zoológie v Königsbergu, člen Ruskej akadémie vied v Petrohrade.

Národné mená: čes. *jeseter sibiřský*, poľ. *jesiotr syberyjski*, rus. *сибирский осётр* [sibirskij osiotr], ukr. *сибірський осетер* [sybirskij oseter], maď. *Lénai tok*, angl. *Siberian sturgeon*, nem. *sibirischer Stör*, franc. *esturgeon de Sibérie*, špan. *esturion de Siberia*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s uvedenými národnými menami.

Tento druh niektorí autori rozdeľujú na štyri poddruhy (napr. Boguckaja – Naseka 2004). Pomenovanie poddruhu sa podľa zásad tvorenia slovenského menoslovia živočíchov (Hensel a i. 1987) vyjadruje trinomicky, pričom prvé meno je rodové, druhé druhové a tretie poddruhové:

***Acipenser baerii baerii* Brandt, 1869 – jeseter sibírsky obský**

Rozšírenie: Povodie Obu s Irtyšom a Jeniseja.

Národné mená: rus. *обский осётр* [obskij osiotr].

Slovenské meno poddruhu je utvorené v zhode s ruským.

***Acipenser baerii baicalensis* Nikol'skij, 1896 – jeseter sibírsky bajkalský**

Rozšírenie: Povodie Bajkalského jazera.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *baicalensis* = bajkalský.

Národné mená: rus. *байкальский осётр* [bajkaľskij osiotr], angl. *Baikal sturgeon*, nem. *Baikal-Stör*.

Slovenské meno poddruhu je kalkom vedeckého mena.

***Acipenser baerii chatys* Drjagin, 1948 – jeseter sibírsky jakutský**

Rozšírenie: Povodia sibírskych (jakutských) riek Oleňok, Lana, Jana, Indigirka a Kolyma.

Motivácia vedeckého mena: *chatys* = jakutské pomenovanie jesetera.

Národné mená: rus. *якутский осётр* [jakutskij osiotr].

Slovenské meno poddruhu je utvorené v zhode s ruským.

***Acipenser baerii stenorrhynchus* Nikol'skij, 1896 – jeseter sibírsky úzkonosý**

Rozšírenie: Povodie Bajkalského jazera a rieky Jenisej.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *στενός* [stenos] = úzky; *ρύγχος* [rhynchos] = rypák (nos).

Národné mená: rus. *восточносибирский осётр* al. *длиннорылый осётр*, al. *остроносый осётр* al. *тонконосый осётр* [vostočnosibirskij osiotr al. dlinnorylyj osiotr, al. ostronosyj osiotr, al. tonkonosyj osiotr].

Slovenské meno poddruhu je kalkom vedeckého mena.

***Acipenser brevirostrum* Lesueur, 1818 – jeseter krátkonosý**

Syn.: *Acipenser (Huso) lesueurii* Duméril ex Valenciennes, 1870; *Acipenser (Huso) rostellum* Duméril ex Valenciennes, 1870; *Acipenser (Huso) sinus* Duméril ex Valenciennes, 1870.

Rozšírenie: Východné pobrežie Severnej Ameriky od rieky St. Johns na Floride na sever po rieku St. John v New Brunswicku, najčastejšie v riekach, ale aj v brakických a slaných vodách.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *brevis* = krátky; *rostrum* = rypák (nos).

Národné mená: čes. *jeseter krátkorypý*, poľ. *jesiotr krótkonosy*, rus. *тупорылый осётр* [tuporylyj osiotr], ukr. *тупорилий осетер* [tuporylyj oseter], angl. *shortnose sturgeon*, nem. *Kurznasen-Stör*, franc. *esturgeon à museau court*, špan. *esturión hociquicorto*.

Slovenské meno je kalkom vedeckého mena.

***Acipenser colchicus* Marti, 1940 – jeseter kolchidský**

Syn.: *Acipenser güldenstädti* var. *colchica* Marti, 1940; *Acipenser güldenstädti colchicus* Berg, 1948.

Rozšírenie: Povodie južnej časti Čierneho mora, od gruzínskych riek Inguri a Rioni cez rieky severného Turecka až po spodný Dunaj.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *colchicus* = kolchidský; *Colchis* = Kolchida, krajina na východnom pobreží Čierneho mora.

Národné mená: poľ. *jesiotr kolchidzki*, rus. *черноморско-азовский осётр* al. *колхидский осётр* [černomorsko-azovskij osiotr al. kolchidskij osiotr], ukr. *осетер черноморсько-азовський* [oseter černomorsko-azovskij], angl. *Caucasian sturgeon*.

Slovenské meno je kalkom vedeckého mena.

Jesetera kolchidského považujú niektorí autori za poddruh jesetera ruského (*Acipenser gueldenstaedtii*), iní zasa za poddruh jesetera perzského (*A. persicus*).

***Acipenser dabryanus* Duméril, 1869 – jeseter kórejský**

Rozšírenie: Od Povodia rieky Jang-c' v Číne na sever až po Kóreu.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Claude Philibert Dabry de Thiersant (1826 – 1898) – francúzsky generálny konzul v Šanghaji a Kantone, ichtyológ a orientalista.

Národné mená: čes. *jeseter jihočínský*, rus. *копейский осётр* [korejskij osiotr], ukr. *копейський осетер* [korejskij oseter], angl. *Yangtze sturgeon* al. *Korean sturgeon*, nem. *Jangtse-Stör*, franc. *esturgeon du Yang Tsé*, čín. 达氏鲟 [daši sün (*daši* = pána Da, *sün* = jeseter)], jap. チョウセンチョウザメ [čósen-čózame (*čósen* = kórejský, *čózame* = jeseter)], kór. 칼철갑상어 [kchal čólkabsango (*kchal* = meč, *čólkabsango* = jeseter, *čólkab* = pancier, *sang o* = žralok, *o* = ryba)].

Slovenské meno je utvorené v zhode s ruským, ukrajinským, anglickým a japonským menom.

***Acipenser desotoi* Vladykov, 1955 – jeseter zálivový**

Syn.: *Acipenser oxyrinchus desotoi* Vladykov, 1955.

Rozšírenie: Severná časť Mexického zálivu na západ od zálivu Tampa na Floride až po jazero Pontchartrain v Louisiane (USA).

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Hernando de Soto (cca 1496/1500 – 1542) – španielsky objaviteľ a dobyvateľ, ktorý viedol prvú expedíciu Európanov po území dnešných Spojených štátov a ako prvý opísal prírodu povodia rieky Mississippi.

Národné mená: angl. *Gulf sturgeon*, špan. *esturión del golfo*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s anglickým a španielskym.

Jesetera zálivového niektorí autori považujú za synonymum jesetera ostro-
nosého (*A. oxyrinchus*) alebo za jeho poddruh.

***Acipenser fulvescens* Rafinesque, 1817 – jeseter jazerný**

Syn.: *Acipenser rubicundus* Lesueur, 1818; *Acipenser maculosus* Lesueur, 1818; *Acipenser serotinus* Rafinesque, 1820; *Acipenser ohiensis* Rafinesque, 1820; *Acipenser macrostomus* Rafinesque, 1820; *Dinectus truncatus* Rafinesque, 1818; *Dinectus truncatus* Rafinesque, 1820; *Acipenser rupertianus* Richardson, 1836; *Acipenser laevis* Agassiz, 1850; *Acipenser rhynchaeus* Agassiz, 1850; *Acipenser liopeltis* Günther, 1870.

Rozšírenie: V povodí riek Hudsonovho zálivu a Rieky sv. Vavrinca vrátane Veľkých jazier, ako aj v povodí rieky Mississippi. Príležitostne v brakických vodách Hudsonovho zálivu a Zálivu sv. Vavrinca.

Motivácia vedeckého mena: z lat. *fulvus* = tmavožltý, hnedožltý; *fulvescens* = zožltnutý, zhnednutý.

Národné mená: čes. *jeseter jezerní*, poľ. *jesiotr jeziorny*, rus. *озёрный осётр* al. *бурый осётр* [ozioernyj osiotr al. buryj osiotr], ukr. *озерний осетер* [ozernyj oseter], angl. *lake sturgeon*, nem. *roter Stör*, franc. *esturgeon jaune* al. *esturgeon de lac*, špan. *esturión lacustre*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s uvedenými národnými menami.

***Acipenser gueldenstaedtii* Brandt & Ratzenburg, 1833 – jeseter ruský**

Syn.: *Acipenser güldenstädtii* Brant & Ratzenburg, 1833; *Acipenser aculeatus* Lovetsky, 1834; *Acipenser güldenstädti colchicus danubicus* Movchan, 1967.

Rozšírenie: Čierne more, Azovské more a Kaspické more, odkiaľ vystupuje do väčších riek, akými sú Dunaj, Dnester, Dneper, Don, Kubáň, Ural, Volga, Terek alebo Kura.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Johann Anton Güldenstädt [Иоганн Антонович Гильденштедт (al. Гюльденштедт)] (1745 – 1781) – prírodovedec, pobaltský Nemeč v službách expedície Ruskej akadémie vied vyslanej cárovnou Katarínou II. na južné hranice Ruského impéria.

Národné mená: čes. *jeseter ruský*, poľ. *jesiotr rosyjski*, srb. a chorv. (*obična*) *jesetra*, bul. *руска есепса* [ruska esetra], rus. *русский осётр* [russkij osiotr], ukr. *руський осетер* [ruskij oseter], biel. *асяцёр усходні* [asiacior uschodni], maď. *vágótok*, angl. *Russian sturgeon* al. *Danube sturgeon*, al. *Danube osetr*, nem. *Waxdick* al. *russischer Stör* al. *Osseter*, franc. *esturgeon du Danube*, špan. *esturion del Danubio* al. *esturion ruso*.

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *jeseter Güldenstädtov* (Ferianc 1947, Bella 1950, Topercer 1950, Sedlár 1954, Oliva – Hrabě 1968, Hensel 1978) a *jeseter ruský* (Ferianc 1955, Buffa a i. 1965, Balon 1967, Holčík – Hensel 1972, 1976, Holčík 1973, 1977, 1998, Sedlár 1977, Hensel 1980, 1983, 1993, Čaputa – Holčík 1982, Rolková 1984, Sedlár a i. 1989, Baruš – Oliva 1995, Činčurová – Hensel 1997).

Slovenské meno je utvorené v zhode s väčšinou uvedených národných mien.

***Acipenser medirostris* Ayres, 1854 – jeseter zelený**

Syn.: *Acipenser acutirostris* Ayres, 1854; *Acipenser agassizi* Duméril, 1867; *Acipenser alexandri* Duméril, 1867; *Acipenser oligopeltis* Duméril, 1867.

Rozšírenie: Pri tichooceánskom pobreží Severnej Ameriky, od Aleutských ostrovov a Aljažského zálivu až po Ensenadu v Mexiku (Baja California Norte).

Motivácia vedeckého mena: z lat. *medius* = prostredný; *rostrum* = rypák.

Národné mená: čes. *jeseter sachalinský*, poľ. *jesiotr sachaliński*, rus. *зелёный осётр* [zel'onyj osiotr], ukr. *зелений осетер* [zelenyj oseter], angl. *green sturgeon*, nem. *grüner Stör*, franc. *esturgeon vert*, špan. *esturión verde*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s väčšinou z uvedených jazykov.

Jesetera zeleného niektorí autori považujú za synonymum jesetera sachalinského (*A. mikadoi*), čoho odrazom sú aj mená v niektorých jazykoch.

***Acipenser mikadoi* Hilgendorf, 1892 – jeseter sachalinský**

Rozšírenie: Pri pacifickom pobreží Ázie v Japonskom mori, Ochotskom mori a Behringovom mori, odkiaľ stúpa do riek.

Motivácia vedeckého mena: *mikádo* = niekdajšie označenie japonských cisárov.

Národné mená: čes. *jeseter severní*, rus. *сахалинский осётр* al. *японский осётр* [sachalinskij osiotr al. japonskij osiotr], ukr. *сахалінський осетер* [sachalinskij oseter], angl. *Sakhalin sturgeon*, nem. *Sachalin-Stör*, čín. 庫頁島鱈 [kuetao sün (*kuetao* = sachalinský, *sün* = jeseter)], jap. チョウザメ al. 蝶鮫 [čózame = jeseter (*čó* = motýľ, *same* = žralok)], kór. 싸하린칠갑상어 [ssaharin čólkabsango (*ssaharin* = sachalinský, *čólkabsango* = jeseter)].

Slovenské meno je utvorené v zhode s väčšinou uvedených národných mien.

Jesetera sachalinského niektorí autori považujú za synonymum jesetera zeleného (*A. medirostris*) alebo za jeho poddruh.

***Acipenser multiscutatus* Tanaka, 1908 – jeseter japonský**

Rozšírenie: Severovýchodná časť Tichého oceána pri severnej časti japonského ostrova Honšú (prefektúra Fukušima a Niigata).

Motivácia vedeckého mena: z lat. predpony *multi-* = mnoho-; *scutatus* = ozbrojený štítmí.

Národné mená: čes. *jeseter štítkatý*, ukr. *японський осетер* [japonskýj oseter], angl. *Japanese sturgeon*, nem. *japanischer Stör*, špan. *esturion japonés*, jap. センニンチョウザメ [sennin-čózame].

Slovenské meno je motivované rozšírením tohto druhu. V porovnaní s ostatnými jesetermi nemá väčší počet štítkov, ale je známy iba z japonských vôd.

***Acipenser naccarii* Bonaparte, 1836 – jeseter jadranský**

Syn.: *Acipenser heckelii* Fitzinger in Fitzinger & Heckel, 1836; *Acipenser nardoii* Heckel, 1851; *Acipenser nasus* Heckel, 1851; *Acipenser ladanus* Ninni, 1872.

Rozšírenie: V Jadranskom mori, odkiaľ vchádza do väčších riek, od povodia rieky Buena (Bueně) na sever až po povodie rieky Pád.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Fortunato Luigi Naccari (1793 – 1860) – taliansky filozof, knihovník a učiteľ prírodných vied v seminári v Chioggii a na univerzite v Padove.

Národné mená: čes. *jeseter jadranský*, poľ. *jesiotr adriatycki*, slovin. *jadranski jeseter*, srb. a chorv. *jadranska jesetra*, rus. *адриатический осетр* [adriatičeskij osiotr], ukr. *адриатичний осетер* [adryatyčnyj oseter], angl. *Adriatic sturgeon*, nem. *adriatischer Stör* al. *Adria-Stör*; al. *Naccaris Stör*, franc. *esturgeon adriatique* al. *esturgeon de Naccari*, špan. *esturión del Adriático*.

Pre tento druh sa v slovenčine použilo meno *jeseter jadranský* (Činčurová – Hensel 1997).

Slovenské meno je utvorené v zhode s uvedenými národnými menami.

***Acipenser nudiiventris* Lovetsky, 1828 – jeseter hladký**

Syn.: *Acipenser schypa* Eichwald, 1831; *Acipenser glaber* Fitzinger, 1832; *Acipenser schipa* Lovetsky, 1834.

Rozšírenie: Aralské more, Kaspické more, Azovské more a Čierne more, odkiaľ stúpa do riek (Dunajom kedysi až po Bratislavu).

Motivácia vedeckého mena: z lat. *nudus* = nahý, holý; *venter* = brucho.

Národné mená: čes. *jeseter hladký*, poľ. *szpyr*, srb. a chorv. *sim*, bul. *uun* [šip], rus. *uun* [šyp], ukr. *uun* [šyp], maď. *sima tok*, angl. *fringebarbel sturgeon*, nem. *Glatttick* al. *Schip*, al. *Glattstör*; al. *Dick*, al. *Blaudick*, franc. *esturgeon nu* al. *esturgeon à barbillons frangés*, špan. *esturión barba de flecos*.

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená *tuka* (Grossinger 1794), *tok*, *tokovina* (Jančovič 1848), *hladký keser*, *obyčajný keser* (Sbierka 1888), *keser hladký*, *keser šíp* (Sväz 1934) a *jeseter hladký* (Ferianc 1947, 1955, Bella 1950, Topercer 1950, Sedlár 1954, Buffa a i. 1965, Balon 1967, Oliva – Hrabě 1968, Holčík 1973, 1977, 1998, Holčík – Hensel 1976, Hensel 1978, 1983, Baruš – Oliva 1995, Činčurová – Hensel 1997).

Slovenské meno je kalkom nemeckého mena (*Glattstör*; *glatt* = hladký).

***Acipenser oxyrinchus* Mitchill, 1815 – jeseter ostronosý**

Syn.: *Acipenser sturio oxyrhynchus* Smith, 1891; *Acipenser cayennensis* Duméril, 1867.

Rozšírenie: Severozápadná časť Atlantického oceána, od Hamilton Inlet na Labradore až po Floridu, vzáčne po Bermudské ostrovy a Francúzsku Guyanu. Podľa niektorých autorov tento druh kedysi prenikol do Baltského mora.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *ὄξύς* [oxys] = ostrý; *ῥύγχος* [rhynchos] = rypák.

Národné mená: čes. *jeseter ostrorypý*, poľ. *jesiotr ostronosy*, rus. *остроносый осётр* [ostronosyj osiotr], ukr. *атлантичний осетер* [atlantyčnyj oseter], angl. *Atlantic (sharp-nosed) sturgeon*, nem. *atlantischer Stör*, franc. *esturgeon noir*, špan. *esturión atlántico americano*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s väčšinou uvedených národných mien.

***Acipenser persicus* Borodin, 1897 – jeseter perzský**

Syn.: *Acipenser güldenstädti persicus* Berg, 1933; *Acipenser persicus colchicus* Arťuchin & Zarkua, 1986.

Rozšírenie: Kaspické more, najmä jeho južná časť, odkiaľ stúpa do riek.

Motivácia vedeckého mena: lat. *persicus* = perzský.

Národné mená: čes. *jeseter perský*, rus. *персидский осётр* al. *южнокаспийский осётр*, al. *иранский осётр* [persidskij osiotr al. južnokaspijskij osiotr al. iranskij osiotr], ukr. *персидський осетер*

[persydskyj oseter], angl. *Persian sturgeon*, nem. *persischer Stör*, franc. *esturgeon perse*.

Slovenské meno je kalkom vedeckého mena.

Jesetera perzského niektorí autori považujú za poddruh jesetera ruského (*Acipenser gueldenstaedtii*).

***Acipenser ruthenus* Linnaeus, 1758 – jeseter malý**

Syn.: *Acipenser pygmaeus* Pallas, 1814; *Acipenser kostera* Fitzinger, 1832; *Acipenser marsiglii* Brandt & Ratzenburg, 1833; *Acipenser kamensis* Lovetsky, 1834; *Acipenser gmelini* Fitzinger in Fitzinger & Heckel, 1836; *Acipenser lovetzkyi* Duméril, 1870; *Acipenser jenisensis* Herzenstein, 1895; *Acipenser primigenius* Chalikov, 1944; *Acipenser ruthenus ruzskyi* Ioganzen, 1946.

Rozšírenie: Stálosladkovodný druh obývajúci rieky povodia Čierneho mora, Azovského mora a Kaspického mora, ako aj povodia sibírskych riek, od Obu až po Jenisej.

Motivácia vedeckého mena: lat. *ruthenus* = ruský.

Národné mená: čes. *jeseter malý*, poľ. *sterlet* al. *czeczuga*, slovin. *kečiga*, srb. a chorv. *kečiga*, bul. *чуга* [čiga], rus. *стерлядь* [ster'lad'], ukr. *стерлядь* [ster'lad'], bielor. *асяцёр-чачуга* [asiacior-čačuha], maď. *kecsege*, angl. *sterlet* (*sturgeon*), nem. *Sterlet* al. *Kleiner Stör*, franc. *sterlet*, špan. *esterlete*.

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená: *štír* (Grossinger 1794), *kečega* (Czambel 1887), *lososový keser* (Sbierka 1888), *kocziha* (Bartholomaeides *sec.* Martinka 1931), *ster'lad'* (Klačko 1924), *sterlet'* (Martinka 1931), *keser malý* (Hollý 1935) a *jeseter malý* (Kordoš 1875, Klačko 1924, Ferianc 1947, 1955, Bella 1950, Topercer 1950, Sedlár 1954, Buffa a i. 1965, Balon 1967, Oliva – Hrabě 1968, Klačko 1971, Holčík – Hensel 1972, 1976, Holčík 1973, 1977, 1998, Sedlár 1977, Gutteková 1978, Hensel 1978, 1980, 1993, Čaputa – Holčík 1982, Rolková 1984, Sedlár 1985, Sedlár a i. 1989, Baruš – Oliva 1995, Činčurová – Hensel 1997, Hruška – Straňani – Frank 1998).

Slovenské meno je motivované veľkosťou, je to najmenší európsky druh jesetera.

***Acipenser schrenckii* Brandt, 1869 – jeseter amurský**

Rozšírenie: V povodí rieky Amur a takisto v Ochotskom mori.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Leopold von Schrenck [Леопольд Иванович фон Шренк] (1826 – 1894) – pobaltský Nemeц, ruský zoológ, geológ a etnológ. V rokoch 1853 – 1857 vykonal na podnet Imperátorskej akadémie vied v Petrohrade výskumnú expedíciu na Ďalekom východe s cieľom získať zoologické, botanické, etnografické, lingvistické a antropologické zbierky. Neskôr sa stal prvým riaditeľom Múzea antropológie a etnografie Petra Veľkého a riadnym akademikom Imperátorskej akadémie vied v Petrohrade.

Národné mená: čes. *jeseter amurský*, poľ. *jesiotr amurski*, rus. *амурский осетр* [amurskij osiotr], ukr. *амурський осетер* [amurskij oseter], angl. *Amur sturgeon*, nem. *Amur-Stör*, čín. 黑龙江鱈 [chej-lung-ťiang sün (*chej-lung-ťiang* = amurský, *sün* = jeseter)] al. 史氏鱈 [Š'si sün (*Š'si* = pána Š', *sün* = jeseter)], jap. アムールチヨウザメ [amuru-čózame (*amuru* = amurský, *čózame* = jeseter)], kór. 아무르칠갑상어 [amuru čólkabsango (*amuru* = amurský, *čólkabsango* = jeseter)].

Slovenské meno je utvorené v zhode s uvedenými národnými menami.

***Acipenser sinensis* Gray, 1835 – jeseter čínsky**

Rozšírenie: V severozápadnom Pacifiku, od zálivu Sagami v Japonsku na juh po čínske moria.

Motivácia vedeckého mena: lat. *sinensis* = čínsky.

Národné mená: čes. *jeseter čínský*, poľ. *jesiotr chiński*, rus. *кумайский осетр* [kitajskij osiotr], ukr. *кумайський осетер* [kytajskij oseter], angl. *Chinese sturgeon*, nem. *chinesischer Stör*, čín. 中华鱈 [čungchua sün (*čungchua* = čínsky, *sün* = jeseter)], jap. カラチヨウザメ [kara-čózame (*kara* = čínsky, *čózame* = jeseter)], kór. 당칠갑상어 [tang čólkabsango (*tang* = čínsky, *čólkabsango* = jeseter)].

Slovenské meno je obdobne ako uvedené národné mená kalkom vedeckého mena.

***Acipenser stellatus* Pallas, 1771 – jeseter hviezdnatý**

Syn.: *Acipenser seuruga* Gúldenstädt, 1772; *Acipenser helops* Pallas, 1814; *Acipenser ratzeburgii* Brandt in Brandt & Ratzeburg, 1833; *Acipenser stellatus donensis* Lovetsky, 1834; *Helops stellatus* Bonaparte, 1846; *Acipenser stellatus danubialis* Brusina, 1902; *Acipenser stellatus illyricus* Brusina, 1902; *Acipenser stellatus stellatus cyrensis* Berg, 1932.

Rozšírenie: Kaspické more, Azovské more, Čierne more a Egejské more, odkiaľ tiahne na neres do riek.

Motivácia vedeckého mena: lat. *stellatus* = hviezdny, hviezdami pokrytý.

Národné mená: čes. *jeseter hvězdnatý*, poľ. *siewruga*, srb. a chorv. *pastruga*, bul. *ньструга* [păstruga], rus. *севрюга* [sevrjuга], ukr. *севрюга* [sevrjuha], maď. *sőregtok*, angl. *starry sturgeon* al. *stellate sturgeon*, nem. *Sternhausen* al. *Scher(g)*, al. *Spitznase*, franc. *esturgeon étoilé* al. *sevruga*.

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená: *seuruga* (Grossinger 1794), *vyzovitý keser* (Sbierka 1888), *sevruha* (Martinka 1931), *keser hviezdnatý* (Sväz 1943/44) a *jeseter hviezdnatý* (Ferianc 1947, 1955, Bella 1950, Topercer 1950, Sedlár 1954, Balon 1967, Oliva – Hrabě 1968, Holčík 1973, 1977, 1998, Hensel 1978, 1983, Kozánek – Hensel 1999, Baruš – Oliva 1995, Činčurová – Hensel 1998).

Slovenské meno je kalk vedeckého mena.

***Acipenser sturio* Linnaeus, 1758 – jeseter veľký**

Syn.: *Sturio accipenser* Ström, 1784; *Acipenser lichtensteini* Bloch in Schneider, 1801; *Accipenser latirostris* Parnell, 1831; *Acipenser hospitus* Kröyer, 1846; *Acipenser thompsonii* Ball in Thompson, 1856; *Acipenser sturioides* Malm, 1861; *Acipenser yarrellii* Duméril, 1867; *Acipenser ducissae* Duméril, 1870; *Acipenser fitzingeri* Duméril, 1870; *Acipenser nehelae* Duméril, 1870; *Acipenser podapos* Duméril, 1870; *Acipenser valenciennii* Duméril, 1870.

Rozšírenie: Severné more a Biele more, európske pobrežie Atlantiku, severná časť Stredozemného mora na východ po ostrov Rhodos, západná a južná časť Čierneho mora. Dnes je výskyt tohto druhu obmedzený na povodie riek Gironde – Garonne – Dordogne vo Francúzsku.

Motivácia vedeckého mena: lat. *sturio* = jeseter.

Národné mená: čes. *jeseter velký*, poľ. *jesiotr zachodni*, slovin. *atlantski jeseter*, srb. a chorv. *atlantska jesetra* al. *čičkava jesetra*, bul. *атлантическа есетра* al. *немска есетра* [atlantičeska jesetra al. nemska jesetra], rus. *атлантический осётр* [atlantičeskij osiotr], biel. *асяцёр балтыцкі* [asiaciór baltycki], angl. *Baltic* al. *common*, al. *Atlantic sea sturgeon*, nem. *europäischer* al. *baltischer*, al. *gemeiner*, al. *atlantischer Stör*, franc. *esturgeon commun* al. *esturgeon d'Europe occidentale*, špan. *esturión (común)*.

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená: *obecná stora* (Ormis 1851), *kršok* (Martinka 1931, Novacký 1938), *jeseter* (Martinka 1931), *jeseter obecný* (Kordoš 1875, Rizner 1875, Klíma 1920, Klačko 1924, Novacký 1938, Bella 1950), *jeseter obyčajný* (Bella 1950) a *jeseter veľký* (Ferianc 1947, Bella 1950, Topercer 1950, Sedlár 1954, Ferianc 1955, Buffa a i. 1965, Oliva – Hrabě 1968, Klačko 1971, Holčík 1973, Holčík – Hensel 1976, Gutteková 1978, Hensel 1980, 1983, 1993, Baruš – Oliva 1995, Koršňáková – Hensel 1996, Činčurová – Hensel 1997, Hruška – Stráňai – Frank 1998).

Slovenské meno je motivované veľkosťou, je to najväčší európsky druh jesetera.

***Acipenser transmontanus* Richardson, 1836 – jeseter biely**

Syn.: *Acipenser brachyrynchus* Ayres, 1854; *Acipenser carryi* Duméril, 1867; *Acipenser ayresi* Duméril, 1867; *Acipenser putnami* Duméril, 1867.

Rozšírenie: Severovýchodný Pacifik od Aljašského zálivu po Kaliforniu, odkiaľ tiahne do riek. V povodí rieky Columbia v štáte Montana žije rezidentná forma.

Motivácia vedeckého mena: lat. *transmontanus* = záhorský.

Národné mená: čes. *jeseter bílý*, poľ. *jesiotr amerykański* al. *jesiotr biały*, rus. *белый осётр* [belyj osiotr], ukr. *білий осетер* [bilyj oseter], angl. *white sturgeon*, nem. *weißer Stör* al. *Sacramento-Stör*, franc. *esturgeon blanc*, špan. *esturión blanco*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s uvedenými národnými menami.

Tribus: Scaphirhynchini – lopatonosy

Motivácia vedeckého mena: príponou *-ini* sa v zoologickej nomenklatúre obligátne označuje názov tribu.

Slovenské pomenovanie tribu je vyjadrené menom typického rodu v nominatívnej plurálu.

Rod: *Scaphirhynchus* Heckel, 1836 – lopatonos

Syn.: *Scaphyrhynchops* Gill, 1863; *Kessleria* Bogdanov, 1882.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *σκαφίον* [skafion] = rýľ, lopata; *ρύγχος* [rhynchos] = rypák.

Národné mená: čes. *lopatonos*, poľ. *lopatonos*, rus. *лопатонос* [lopatonos], angl. *sturgeon*, nem. *Schaufelstör*, špan. *esturión*.

Pre tento rod sa v slovenčine použili mená: *jeseter* (Gutteková 1978) a *lopatonos* (Holčík 1976, Hruška – Stráňai – Frank 1998).

Slovenské meno je obdobne ako v iných jazykoch motivované tvarom rypáka.

***Scaphirhynchus albus* (Forbes & Richardson, 1905) – lopatonos bledý**

Syn.: *Parascaphirhynchus albus* Forbes & Richardson, 1905.

Rozšírenie: Povodie riek Mississippi a Missouri v Severnej Amerike.

Motivácia vedeckého mena: lat. *albus* = biely.

Národné mená: čes. *lopatonos veľký*, rus. *белый лопатонос* [belyj lopatonos], angl. *pallid sturgeon*, nem. *weißer Schaufelstör*, špan. *esturión pálido*.

Slovenské meno je motivované sfarbením, ktoré je v porovnaní s inými druhmi jeseterotvarých výrazne bledšie.

***Scaphirhynchus mexicanus* Giltay, 1928 – lopatonos mexický**

Rozšírenie: Je známy iba jediný exemplár ulovený v Mexických vodách, jeho dermoplastický preparát je uložený v Kráľovskom ústave prírodných vied v Belgicku.

Motivácia vedeckého mena: lat. *mexicanus* = mexický.

Národné mená: čes. *lopatonos mexický*, poľ. *lopatonos meksykański*, nem. *mexikanischer Schaufelstör*.

Slovenské meno je kalkom vedeckého mena.

***Scaphirhynchus platyrhynchus* (Rafinesque, 1820) – lopatonos mississippi-ský**

Syn.: *Acipenser platyrhynchus* Rafinesque, 1820; *Acipenser cataphractus* Gray, 1834; *Scaphirhynchus rafinesquei* Heckel, 1835; *Scaphirhynchus cataphractus* Günther, 1870; *Scaphirrhynchops platyrhynchus* Jordan & Gilbert, 1883; *Scaphirhynchus platyrhynchus* Kiersch & Fordice, 1889.

Rozšírenie: V povodiach riek Mississippi, Missouri a Ohio v Severnej Amerike.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *πλατύς* [platys] = široký; *ρύγχος* [rhynchos] = rypák.

Národné mená: čes. *lopatonos americký*, poľ. *lopatonos amerykański*, rus. *обыкновенный лопатонос* [obyknovennyj lopatonos], angl. *shovelnose sturgeon* al. *switchtail*, al. *hackleback*, nem. *gemeiner Schaufelstör*.

Pre tento druh sa v slovenčine použili mená: *jeseter ploskonosý* (Gutteková 1978) a *lopatonos americký* (Holčík 1976, Hruška – Stráňai – Frank 1998).

Slovenské meno je motivované geografickým rozšírením druhu.

***Scaphirhynchus suttkusi* Williams & Clemmer, 1991 – lopatonos alabamský**

Rozšírenie: Povodie rieky Mobile v štáte Alabama (juh USA).

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Royal Dallas Suttkus (1920 – 2009) – ichtyológ, profesor a kurátor múzea na Tulane University (USA).

Národné mená: čes. *lopatonos alabamský*, angl. *Alabama sturgeon*, nem. *Alabama-Schaufelstör*, špan. *esturión de Alabama*.

Slovenské meno je motivované rozšírením druhu v zhode s uvedenými národnými menami.

Rod: *Pseudoscaphirhynchus* Nikoľskij, 1900 – palopatonos

Syn.: *Parascaphirhynchus* Forbes & Richardson, 1905; *Hemiscaphirhynchus* Berg, 1911.

Motivácia vedeckého mena: z gréc. *ψευδής* [pseudés] = nepravý, lživý, klamlivý; *σκαφίον* [skafion] = rýľ, lopata; *ρύγχος* [rhýnchos] = ry-pák.

Národné mená: čes. *lopatonos*, poľ. *nibylopatonos*, rus. *лопатонос* [lopatonos], angl. *shovelnose*, nem. *Schaufelstör*, špan. *esturión*.

Tento rod doteraz nemal slovenské meno.

Slovenské meno je motivované príbuznosťou s rodom *lopatonos*.

***Pseudoscaphirhynchus fedtschenkoi* Kessler, 1872 – palopatonos syrdarský**

Syn.: *Scaphirhynchus fedtschenkoi* Kessler, 1872.

Rozšírenie: Endemit povodia rieky Syrdarja v Kazachstane.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Alexej Pavlovič Fedčenko [Алексей Павлович Федченко] (1844 – 1873) – ruský biológ, geograf a cestovateľ, ktorý v roku 1871 tento druh objavil.

Národné mená: čes. *lopatonos Fedčenkův*, poľ. *nibylopatonos syr-daryjski*, rus. *сырдарьинский лопатонос* [syrdarinskij lopatonos], angl. *Syr-dar shovelnose*, nem. *Syr-Darja Schaufelstör*.

Slovenské meno je motivované rozšírením druhu v zhode s väčšinou z uvedených národných mien.

***Pseudoscaphirhynchus hermanni* (Kessler, 1877) – palopatonos malý**

Syn.: *Scaphirhynchus hermanni* Kessler, 1877; *Pseudoscaphirhynchus ros-sikowi* Nikol'skij, 1900.

Rozšírenie: Endemit povodia rieky Amudarja (Uzbekistan a Turkménsko).

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno.

Národné mená: čes. *lopatonos Hermannův*, poľ. *nibylopatonos amu-daryjski*, rus. *амударьинский малый лопатонос* [amudarinskij malyj lopatonos], angl. *dwarf sturgeon* al. *Amu-dar shovlenose*, nem. *kleiner Amu-Darja-Schaufelstör*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s väčšinou z národných mien.

***Pseudoscaphirhynchus kaufmanni* (Bogdanow, 1874) – palopatonos veľký**

Syn.: *Scaphirhynchus kaufmanni* Bogdanov, 1874.

Rozšírenie: Endemit rieky Amudarja od ústia rieky Pjandž v Tadžikistane až po ústie do Aralského mora v Turkménsku.

Motivácia vedeckého mena: dedikačné meno. Konstantin Petrovič von Kaufman [Константин Петрович фон Кауфман] (1818 – 1882), ruský generál, čestný člen Ruskej akadémie vied, od roku 1867 veliteľ vojsk turkménskeho vojenského okruhu.

Národné mená: čes. *lopatonos Kaufmannův*, poľ. *wielki lopatonos amu-daryjski*, rus. *амударьинский большой лопатонос* [amudarinskij bol'soj lopatonos], angl. *big Amu-dar shovlenose* al. *Amu Darya sturgeon*, nem. *großer Amu-Darja-Schaufelstör*, špan. *esturión del Amu Daria*.

Slovenské meno je utvorené v zhode s väčšinou z uvedených národných mien. Tento druh dosahuje v porovnaní s predchádzajúcimi druhmi rodu *Pseudoscaphirhynchus* takmer dvojnásobnú dĺžku tela.

LITERATÚRA

ALEKSANDROVIČ, A. P. – DUČYC, U. M. – KURSKOVA, T. M. – LOBAŇ, N. B. – CHANDOHI, A. U.: Anaciravany spis chrybetnych živiol Belarusi. Minsk: Minski dziarzavny pedahahičny instytut imja M. Horkaha 1993. 41 s.

BAILEY, J.: Sladkovodné rybárstvo. Bratislava: Vydavateľstvo Slovart 1999. 192 s. [Preložil M. Kozánek, odborná revízia K. Hensel.]

BALON, E. K.: Ryby Slovenska. Bratislava: Obzor 1967. 420 s.

BARUŠ, V. – OLIVA, O. (ed.): Míhlovci Petromyzontes a ryby Osteichthyes. Fauna ČR a SR 28/1. Praha: Academia 1995. 623 s.

- BELLA, Š.: Rybníkářstvo na Slovensku. Bratislava: Práca 1950. 160 s. 4 príl.
- BEMIS, W. E. – FINDEIS, E. K. – GRANDE, L.: An overview of Acipenseriformes. *Environmental Biology of Fishes*, 1997, roč. 48, č. 1 – 4, s. 25 – 71.
- BERG, L. S.: Nazvania ryb i etničeskije vzaimootnošenja Slavian. In: Sovetskaja etnografija 1948, č. 2, s. 62 – 73.
- BERG, L. S.: Ryby presnyh vod SSSR i sopredel'nyh stran. Časť 1. 4. vyd. Moskva – Leningrad: Izdatel'stvo AN SSSR 1948. 466 s.
- BERNOLÁK, A.: Slowár Slowenski-Česko-Laťinsko-Nemecko-Uherski seu Lexicon Slavicum-Bohemico-Latino-Germano-Ungaricum. Buda: Typogr. Reg. Univer. Hungaricae 1825 – 1827. 4446 s.
- BOGUČKAJA, N. G. – NASEKA, A. M.: Katalog besčeľustnyh i ryb presnyh i solonovatych vod Rossii s nomenklaturnymi i taksonomičeskimi kommentariami. Moskva: Tovariščestvo naučnyh izdanij KMK 2004. 389 s.
- BUFFA, F. – FERIANC, O. – KLAČKO, R. – KONIAR, P. – MARTINKA, J.: Mená chordátov. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1965. 87 s.
- CITES: Convention on international trade in endangered species of wild fauna and flora. Appendices I, II and III. Geneva: International Environment House 2010. 42 s.
- CZAMBEL, S.: Príspevky k dejinám jazyka slovenského. Budapešť 1887. 132 s.
- ČAPUTA, A. – HOLČÍK, J. (ed.): Atlas chránených živočíchov Slovenska. Bratislava: Obzor 1982. 436 s.
- ČINČUROVÁ, E. – HENSEL, K. 1997. Pozri: Terofal 1997.
- ESCHMEYER, W. N.: Catalog of fishes. Vol. 1 – 3. San Francisco: California Acad. Sci. 1998. 2905 s.
- FAO: FAO yearbook. Fisheries statistics. Vol. 72, 1991. Roma: FAO 1993. 654 s.
- FAO: FAO yearbook. Fisheries statistics. Capture productions. Vol. 90/1, 2000. Roma: FAO 2002. 617 s.
- FAO: FAO yearbook. Fishery and aquaculture statistics. 2007. Roma: FAO 2009. 72 s.
- FERIANC, O.: Slovenské názvoslovie rýb Československej republiky a susediacich krajov. In: *Prírodovedný sborník*, 1947, roč. 2, č. 2, s. 65 – 152.
- FERIANC, O.: Slovenské mená rýb. In: *Rozmnožování a plemenitba ryb*. Ed. I. Kostomarov. Praha: Nakladatelství ČSAV 1955, s. 135 – 142.
- FRANK, S.: Veľký obrazový atlas rýb. Bratislava: Mladé letá 1976. 568 s. [Preložil J. Holčík. Recenzoval K. Hensel.]
- GARIBALDI, L. – BUSILACCHI, S.: ASFIS list of species for fishery statistics purposes. Roma: FAO 2002. 258 s.
- GRABDA, E. – HEESE, T.: Polskie nazewnictwo popularne krągłouste i ryby Cyclostomata et Pisces. Koszalin: Wyzsza szkoła inżynierska w Koszalinie 1991. 171 s.
- GROSSINGER, J. B.: *Universa historia physica Regni Hungariae secundum tria regna naturae digesta. Regni animalis pars III. Ichthyologia, sive historia piscium et amphibiorum. Possonium – Comaromum: Sumpitibus – typis S. P. Weber 1794. xvi+400 s.*
- GRZIMEK, B. – LADIGES, W. – PORTMANN, A. – THENIUS, E. (ed.): *Grzimeks Tierleben*. Bd. 4. Fische I. Zürich: Kindler Verl. 1975. 556 s.
- GUTTEKOVÁ, A. – ZMORAY, I. 1978. Pozri: Svet živočíšnej ríše 1978.
- HANEL, L. – NOVÁK, J.: České názvy živočíchů V. Ryby a rybovití obratlovci (Pisces) 2. Nozdratí (Sarcopterygii), paprskoploutví (Actinopterygii), chrupavčití (Chondrostei), kostnatí

(Neopterygii), kostlíni (Semionotiformes), bezostní (Clupeiformes). Praha: Národní muzeum 2001. 60 s.

HENSEL, K.: Jeseterovitě (Acipenseridae). In: Encyklopédia Slovenska. II. zväzok E – J. Bratislava: Veda 1978, s. 518 – 519.

HENSEL, K.: Mihule (Petromyzones) a ryby (Pisces) In: Z našej prírody. Ed. L. Korbel – J. Krejča. Bratislava: Príroda 1980, s. 202 – 223.

HENSEL, K. – KLASOVÁ, D. – MASÁR, I. – MATIS, D. – MATOUŠEK, B. – VILČEK, F.: Zásady tvorenia slovenského menoslovia živočíchov. In: Kultúra slova, 1987, roč. 21, č. 10, s. 346 – 357.

HENSEL, K.: Dary mora. Bratislava: Mladé letá 1983. 311 s.

HENSEL, K.: Mihule (Petromyzones) a ryby (Pisces). In: Veľká kniha živočíchov. Ed. J. Krejča – L. Korbel. Bratislava: Príroda 1993, s. 202 – 223.

HOLČÍK, J. – HENSEL, K.: Ichtyologická príručka. Bratislava: Obzor 1972. 220 s.

HOLČÍK, J. – HENSEL, K. 1976. Pozri: Frank 1976.

HOLČÍK, J.: Naše ryby. Bratislava: Mladé Letá 1973. 232 s.

HOLČÍK, J.: Naše ryby. In: Poľovníctvo a rybárstvo (Bratislava), 1977, roč. 29, č. 9, s. 28 – 29.

HOLČÍK, J. (ed.): The freshwater fishes of Europe. Vol. I, Part II. Acipenseriformes. Wiesbaden: Aula-Verlag 1989: 469 s.

HOLČÍK, J.: Ichtyológia. Bratislava: Príroda 1998. 314 s.

HOLLÝ, B.: Vplyv odpadkových vôd cukrovárskych na biológiu prírodných vôd s osobitným zreteľom na škody, ktoré vznikajú ich pôsobením rybárstvu. Sbor. Výzk. úst. zemědělský ČSR (Praha) 1935, č. 130, s. 1 – 94.

HRUŠKA, V. – STRÁŇAI, I. – FRANK, S. 1998. Pozri: Stanfordová 1998.

IUCN: IUCN Red list of threatened species. Version 2010.2. <<http://www.iucnredlist.org>>.

JANČOVIČ, Š.: Noví maďarsko-slovenskí a slovensko-maďarskí slovník. I. a 2. zv. Sarvaš: Nákl. vydavateľa 1848. 448 + 417 s.

JORDAN, D. S. – EVERMANN, B. W.: The fishes of North and Middle America: A descriptive catalogue of the species of fish-like vertebrates found in the waters of North America, north of the Isthmus of Panama. Part I. Bull. U. S. Nat. Mus. 1896, č. 47, LX + 1238 s.

KARAPETKOVA, M. – ŽIVKOV, M.: Ribite v Bálgarija. Sofija: Izd. Geja-Libris 2006. 216 s.

KLAČKO, R. 1971. Pozri: Rammer, W. 1971.

KLAČKO, R. 1924. Pozri: Woldřich, J. N. – Bayer, F. 1924.

KLÍMA, S. 1920. Pozri Polívka, F. 1920.

KOLOMIEC, V. T.: Proischozhenie obščeslavianskich nazvanij ryb. Kyev: Naukova Dumka 1983. 159 s.

KORDOŠ, G. 1875. Pozri: Pokorný, A. 1875.

KOTTELAT, M.: European freshwater fishes. An heuristic checklist of the freshwater fishes of Europe (exclusive of former USSR), with an introduction for non-systematists and comments on nomenclature and conservation. Biologia (Bratislava) 1997, roč. 52, suppl. 5, s. 1 – 271.

KORŠŇÁKOVÁ, P. – HENSEL, K. 1996. Pozri: Wheeler, A. 1996.

KOZÁNEK, M. – HENSEL, K. 1999. Pozri: Bailey, J. 1999.

KRALOWANSZKY, A.: Naturalis historiae compendium quod in usum suarum praelectionum conscripsit propriisque sumtibus edidit... Leutchovia: Typ. M. Podhoránszki 1795. 315 s.

KRYŠTUFEK, B. – JANŽEKOVIČ, F.: Kluč za določanje vrtenčenjarjev Slovenije. Ljubljana: DZS 1999. 545 s.

- LEDER, I.: Russische Fischnamen. Wiesbaden: O. Harrassowitz 1968. XIX + 181 s.
- LINDBERG, G. U. – GERD, A. S.: Slovar' nazvanij presnovodnyh ryb SSSR na jazykach narodov SSSR i jevropejskich stran. Leningrad: Izd. Nauka 1972. 368 s.
- MARTINKA, J.: Slovenské rybárstvo. C) Súpis názvov rýb na Slovensku žijúcich. In: Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti 1961, roč. 25, s. 65 – 102.
- MASUDA, H. – AMAOKA, K. – ARAGA, C. – UYENO, T. – YOSHINO, T.: The fishes of the Japanese archipelago. Tokyo: Tokai Universit Press 1984. xxii + 456 s.
- MÜLLER, H.: Fische Europas. Leipzig-Radebeul: Neumann Verl. 1983. 320 s.
- NOVACKÝ, J. M. 1938. Pozri: Polívka. F. – Daněk, G. 1938.
- OLIVA, O. – HRABĚ, S.: Ryby – pisces. In: Stavovce Slovenska. I. Ryby, obojživelníky a plazy. O. Oliva – S. Hrabě – J. Lác. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1958. s. 5 – 227.
- ORMIS, S.: Stručný prírodopis pro slovenské žáky a žáčky. Díl I. Živočíchopis. B. Bystrica: Nakl. F. Machold 1851. 109 s.
- PINTÉR, K.: Magyarországi halai. Biológiaiújk és hasznosításuk. 2. vyd. Budapest: Akadémiai Kiadó 2002. 222 s.
- POKORNÝ, A.: Dra. A. Pokorného obrázkový prírodopis všetkých troch ríš pre nižšie strednie a meštianske školy, jako i pre seminária. Praha: Nakl. F. Tempský 1875. 245 s. [Do Slovenčiny prepracoval G. Kordoš.]
- POLÍVKA, F. – DANĚK, G.: Živočíchopis pre I. a II. triedu stredných škôl. 6. vydanie. Olomouc: Nakl. R. Promberger 1938. 239 s. [Poslovenčil J. M. Novacký.]
- POLÍVKA, F.: Živočíchopis pre nižšie triedy škôl stredných. I. vydanie. Olomúc: Nakl. R. Promberger 1920. 240 s. [Poslovenčil S. Klíma.]
- Pravidlá slovenského pravopisu. 3. vyd. Bratislava: Veda 2000. 592 s.
- RAMMER, W.: Brehm – Život zvierat. Zv. 2. Ryby, obojživelníky, plazy. Bratislava: Obzor 1971. 382 s. [Preložil R. Klačko.]
- REŠETNIKOV, J. S. – KOTLJAR, A. N. – RASS, T. S. – ŠATUNOVSKIJ, M. I.: Pjatijazyčný slovar' nazvanij životnyh. Ryby. Latinskij-russkij-anglijskij-nemeckij-francuzskij. Moskva: Russkij jazyk 1989. 735 s.
- RIZNER, V. E.: Živočíchopis. Uhor. Skalica 1875. [Sec. Ferienc 1947.]
- ROLKOVÁ, B.: Slovenská ichtyofauna, jej zloženie a charakteristické znaky druhov. In: Poľovníctvo a rybárstvo (Bratislava), 1984, roč. 36, č. 4, s. 32 – 33.
- Sbierka krajských zákonov na rok 1888. Vydané Uhor. Kráľ. Minist. Vnútra. Budapešť. [Preklad do Slovenčiny; sec. Ferienc 1947.]
- SEDLÁR, J.: Rybárstvo. Bratislava: Štátne pôdohospodárske nakladateľstvo 1954. 448 s.
- SEDLÁR, J.: Príručka športového rybára. 2. vyd. Bratislava: Príroda 1977. 253 s.
- SEDLÁR, J.: Praktický rybár. 2. vyd. Bratislava: Obzor 1985. 221 s. 48 tab.
- SEDLÁR, J. – MAKARA, A. – STRÁŇAL, I. – HOLČÍK, J.: Atlas rýb. Bratislava: Obzor 1989. 363 s.
- STANDFORDOVÁ, G.: Veľká obrazová encyklopédia akváriových rýb. Praha: Cesty 1998. 256 s. [Preložili: V. Hruška a I. Stráňaj [tak]. Odborná spolupráca S. Frank.]
- Sväz rybárskych spolkov a družstiev na Slovensku: Porovnávacie názvoslovie rýb, ktoré sa vyskytujú na Slovensku. 1943/44. [B. Hollý, V. Topercer, Š. Pacák, J. Bako, S. Ivaška; sec. Ferienc 1947.]
- Svet živočíšnej ríše: Ilustrovaná encyklopédia. Martin: Vydavateľstvo Osveta 1978. 608 s. [Preložila A. Gutteková. Odborná revízia prekladu: Ivan Zmoray.]
- TEROFAL, F.: Sladkovodné ryby európskych vôd. Bratislava: Ikar 1997. 287 s. [Preložila: E. Činčurová. Slovenské mená rýb: Karol Hensel.]

TOPERCER, V.: Slovenské názvoslovie rýb. Bratislava: Československé štátne lesy 1950. 14 s.
VLADYKOV, V. D. – GREELEY, J. R.: Order Acipenseroidi. In: Fishes of the western North Atlantic. Part 3. Soft-rayed bony fishes class Osteichthyes, order Acipenseroidi, order Lepisosteii, order Isospondyli, suborder Elopoidea, suborder Clupeoidea, suborder Salmonoidea. Ed. H. B. Bigelow. New Haven: Sears Foundation Marine Research. Yale Univ. 1963, s. 24 – 60.

VUKOVIĆ, T. – IVANOVIĆ, B.: Slatkovodne ribe Jugoslavije. Sarajevo: Zemaljski muzej BiH 1971. 268 s.

WHEELER, A.: Príručka mladého prírodovedca. Ryby. Bratislava: Mladé letá 1996. 64 s. [Preklad P. Koršňáková, odborná spolupráca K. Hensel.]

WHITEHEAD, P. J. P. – BAUCHOT, M.-L. – HUREAU, J.-C. – NIELSEN, J. – TORTONESE, E. (ed.): Fishes of the North-eastern Atlantic and the Mediterranean. Vol. I. Paris: UNESCO 1984. 510 s.

WOLDŘICH, J. N. – BAYER, F.: Zoologia pre vyššie triedy stredných škôl. Praha: Profesorské nakladateľství a knihkupectví 1924. 228 s. [Poslovenčil R. Klačko.]

Skratky: al. – alebo, angl. – anglicky, biel. – bielorusky, bul. – bulharsky, čes. – česky, čín. – čínsky, franc. – francúzsky, gréc. – grécky (starogrécky), chorv. – chorvátsky, jap. – japonsky, kór. – kórejsky, lat. – latinsky, maď. – maďarsky, nem. – nemecky, poľ. – poľsky, rus. – rusky, slovin. – slovincky, srb. – srbsky, syn. – synonymum, špan. – španielsky, ukr. – ukrajinsky

Z HISTORICKEJ LEXIKY

Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladmi názvov obcí a miest (26)

RUDOLF KRAJČOVIČ

Krásnane, pl. ľud. živý názov osadníkov bývajúcich v peknom horskom prostredí (od koreňa *krásn-* v adj. *krásny* obyvat. príp. *-ane*). – *Karzna* 1354, *Kraznane* 1439, *Kraznany* 1511, *Krasnany* 1773, dnes *Krasňany*, obv. Žilina; názov obce s vysokohorským chotárom (s n. v. 370 – 1671) zrejme motivoval pekný vzhľad horskej časti chotára, prípadne údolia potoka *Kúr*, v ktorom obec vznikla; podľa najstaršieho záznamu sa obec pôvodne nazývala *Krásna* (osada, ves), ak záznam nevznikol odsunutím koncového *-ne* z pôvodného názvu *Krásnane* (porov. dokl. *Kraznane* 1439); zo živého názvu *Krásn'ane* už v stredoveku topon. príp. *-any* a po novej úprave vznikla dnešná podoba názvu *Krasňany*.

Vzhľadom na skrasovatené horniny v horskej časti chotára názov by sa mohol vyložiť aj od apel. *kras* vápencová oblasť (v chotári v minulosti boli vápencové lomy, VSO II. 94), no apel. *kras* je dnes geolog. termínom, v sloven. náreč. sa nevyskytuje a nie je doložené ani v sloven. hist. lexike; apel. *kras* mohlo mať však vplyv na novšiu úpravu názvu staršej podoby *Krásnane* na *Krasňany*; so zreteľom na vápencový ráz časti chotára a na výskyt apel. *kras*, *krasa* vo význame „kamenistá pôda, skálie“ v južnoslovan. jazykoch (tak v čak. náreč. a v slovín., porov. aj chorv. názov *Krasica*, k tomu Skok II. 179. Mch. 289) výklad hist. názvu v hesle *Krasnane* od apel. *kras* vo význame „vápencová oblasť“ nemožno celkom vylúčiť.

krásny, -a, -e, adj. niečo pekné, príjemne pôsobiace (sloven. *krásny*, stčes. *krásný* krásny, jasný, žiarivý i červený, k tomu rus. *krasivyy* krásny, ale *krasnyj* červený, *krasiť* farbiť atď.); p. heslá *krášen*, *krása*. – *Craznibrod* 1557, *Krasny Brod* 1773, dnes *Krásny Brod*, obv. Medzilaborce; názov mo-

tivovaný pekným prostredím okolia priechodu cez rieku, prípadne okolia brodu s ľahkým prechodom, pri ktorom obec vznikla; pôvodná osada bola založená v hornej časti toku Laborca; názov v spojení *Krásny Brod* sa ustálil už v stredoveku. – *Karaznahurka*, *Crasnahor* 1322, *Craznahorka* 1329, *Krásnohorské Podhradí* 1808, dnes *Krásnohorské Podhradie*, obv. Rožňava; pôv. *Krásna Hôrka*; názov motivovaný pekným vzhľadom menšej hory v blízkosti založenej osady; novšie vznikol názov *Podhradie* podľa polohy obce v blízkosti hradu *Krásna Hôrka*; z hist. názvu obce alebo z názvu hradu *Krásna Hôrka* vznikol orientač. prívlastok k novému názvu *Podhradie* v podobe *Krásnohorský* a nový názov v spojení *Krásnohorské Podhradie* sa zaužíval. – *Kraszna-Horka-Hosszúrét* 1773, *Dlhá Lúka* 1808, dnes *Krásnohorská Dlhá Lúka*, obv. Rožňava; pôv. v sloven. prostredí *Krásna Hôrka*, názov podľa pekného vzhľadu blízkeho svahu pestro zalesneného bukovým, dubovým, hrabovým i smrekovým lesným porastom (VSO II.), menej reálny je výklad od apel. *kras*, hoci v blízkosti je planina s krasovými javmi a jaskyňa s bohatou kvapľovou výzdobou (VSO II.), no s prihliadnutím na spomenuté prírodné úkazy vylúčiť to celkom nemožno; záznam *Dlhá Lúka* (1808), ktorému zodpovedá najstarší maďar. názov v prepise *Hosszúrét* (*Huziureth* 1338), naznačuje, že obec v stredoveku mala paralelný názov *Dlhá Lúka*, k nemu najnovšie z novšieho názvu *Krásna Hôrka* pribudol orientač. prívlast. *Krásnohorská* a spojenie *Krásnohorská Dlhá Lúka* sa zaužívalo. – *Crasna* 1403, *Crazna* 1422, *Krazna* 1428, *Krasnowcze* 1773, dnes *Krásnovce*, obv. Michalovce; pôv. *Krásna* (osada, ves); názov motivovaný pekným vzhľadom založenej osady i jej nížinného okolia (chotár má n. v. 105 – 110 m); neskôr k názvu pribudla topon. príp. *-ovce* a nový názov v podobe *Krásnovce* sa používa dodnes.

krava, f. úžitkové domáce zviera (psl. *korva*, sloven. *krava*, čes. *kráva*, poľ. *krowa* atď.) – *Korwa* 1245, *Korava* 1312, *Karwa* 1786, dnes *Kravany nad Dunajom*, obv. Komárno; pôv. *Krava* názov od apel. *krava* pôvodne bez prípony ako označenie osady, v ktorej sa venujú veľkochovu kráv (ak nejde o odsunutie obyvat. prípony *-ane* pisárom, k vývinu názvu v maďar. p. St. SJ II. 222); pastiersky ráz obce v minulosti dokazuje názov obecnej časti *Csikóskert* (VSO II.) utvorený od maďar. apel. *csikós* pastier koní a slova *kert* ohradené miesto, dnes záhrada; dnešný názov *Kravany nad Dunajom* vznikol úpravou v r. 1948.

Kravane, pl., **Kravjane**, pl. ľud. živý názov osadníkov, ktorí sa venovali chovu kráv (od apel. *krava* obyvat. príp. *-ane*, z neho v náreč. *-jane*, *-jany*). – *Scentmyhal* 1327, *Cravan* 1398, *villa Michaelis al. n. Krawen* 1436, *Krawjany* 1808, dnes *Kravany*, obv. Poprad; názov motivovaný povinnosťou osadníkov v službách cirk. vrchnosti starať sa o stádo kráv, prípadne aj o ich teľatá a pod.; obec vznikla na majetku opátstva, neskôr patrila spiš. biskupstvu (VSO II.), stopou tohto vlastníctva je najstarší názov obce v maďar. prepise *Szent Mihál* (1327), t. j. *Svätý Michal*; názov zrejme podľa patróna kostola alebo fary sv. Michala, no už v stredoveku sa ustálil názov s topon. príp. *-any*, neskôr *-jany*, dnes po úprave má názov podobu *Kravany*. – *Kereplya* 1355, *Krawjan* 1773, *Krapliany* 1808, dnes *Kravany*, obv. Trebišov, pôv. *Kravjane*, živý ľud. názov osadníkov povinných v službách panstva starať sa o stádo kráv, prípadne aj o ich teľatá; novšie hist. názov *Kravjany* bol úradne upravený v podobe *Kraviany* (1920), najnovšie nadobudol podobu *Kravany*, ktorá sa zaužívala.

K najstaršiemu záznamu *Kereplya* (1355) p. heslá *krepy*, *krepl'a*.

krč, f., **krča**, f. vyklčovaná plocha rúbaniska a následne zúrodnená (od koreňa *krč-* v slovese *krčovať* klčovať s príp. *-a* možno vplyvom slov *pôda*, *roľa*, v názve vplyvom apel. *osada*, *dedina*), v sloven. *krč* uzlovitý koreň alebo konár, v náreč. popri *klčovať* aj *krčovať* odstraňovať korene stromov, kríkov z pôdy (stčes. *krč*, poľ. *karcz*, *karczować* klčovať, slovin. *krčiti* klčovať atď.). – *Corcha* 1215, *tres ville Caracha* 1240, *Karchan* 1248, *Keralifakarcha* 1353, *Kiralyfia-Karcsa* 1773, dnes *Kráľovičove Kračany*, obv. Dunajská Streda; názov podľa polohy pôvodnej osady založenej na zúrodnenom klčovisku alebo v blízkosti neho; hist. záznam *Karchan* (1248) možno čítať ako sloven. názov obyvateľov osady *Krčane* či už *Krčany*, no v tomto prípade reálnejšie je pokladať ho za pomaďarčený záznam sloven. názvu *Krča* s maďar. príp. lokálu či miesta *-n* (k tomu St.SJ II. 221); nový sloven. názov *Kráľovičove Kračany* vznikol s prihliadnutím na hist. maďar. názov obce *Keralifakarcha* 1353), novšie *Kiralyfia-Karcsa* (1773) utvorený od slov *király* kráľ a *fia* jeho syn, čiže *kráľovič*, t. j. obec *Krča* (maďar. *Karcsa*) patriaca synovi kráľa, kráľovičovi; nový názov *Kráľovičove Kračany* sa ustálil.

krčava, f. väčšia plocha vyklčovaneho rúbaniska (od koreňa *krč-* v slovese *krčovať* klčovať, vyberať pne s koreňmi na rúbanisku, s príp. priestoru

-ava ako v apel. *dial'ava, širava*); p. hes. *krč*. – *Korchua* 1302, *Karachateluke* 1323, *Korchwa* 1337, *Karčawa* 1808, dnes *Krčava*, obv. Sobrance; výklad potvrdzuje skutočnosť, že časť chotára obce tvorí odlesnená pahorkatina (VSO II.), ako aj názov neďalekej obce *Porubka* (*Poruba* 1411) od *poruba* plocha vyrúbaného lesa (viac v hesle *poruba*); novšie po úprave vznikla dnešná podoba názvu *Krčava*.

Vzhľadom na vývin slabičného *r* v juhových. regióne výchslav. nárečí na *er, ar* (porov. *verba, twardi*) reálny je predpoklad, že názvy *Krč, Krčava* v minulosti v ľud. prostredí mali podobu *Kerč, Kerčava* alebo skôr *Karč, Karčava* (porov. poľ. *karcz, karczowac*) podobou blízke hist. záznamom.

krek, m., zvukomal. apel. škrek, škrekot, škriekanie žiab; p. hes. *krekať*.

krekať, hist. verb. hlasne škriekať, křkať o žabách (v sloven. *škriekať*, v náreč. známe *krekočka* rosnička zelená, *Hyla arborea*, SSN II. 871, poľ. *krzekać, krzekot* křkanie žiab, srb., chorv. *kreka* žaba, *krekati, krekotati* křkať atď.); p. hes. *žabokrek*.

kremeň, m. tvrdý nerast, tvrdý kameň (psl. *kremy, kremene*, sloven. *kremeň*, čes. *křemen*, poľ. *krzemień, krzemyk* atď.); p. heslá *kremnica, kremnička*.

kremnica, f., topon. apel. miesto hojného výskytu tvrdého kameňa (od apel. *kremeň* príp. miesta ako v slovách *kopanica, pivnica* alebo zdrob. príp. *-ica* ako v slove *kutica*); p. hes. *kremeň*. – *Cremnychbana* 1328, *Kremnicia* 1331, *Kremnica* 1526, *Kremnicza* 1773, dnes *Kremnica*, obv. Žiar nad Hronom; názov motivovaný miestom výskytu kremeňa v časti vysokohorského chotára (s n. v. 480 – 1265 m); kremeň sa v okolí ťažil spolu s inými cennými horninami vrátane zlata (porov. záznam *Cremnychbana* z r. 1328); pôvodný názov *Kremnica* sa zachoval dodnes.

kremnička, f., zdrob. topon. apel. menší priestor výskytu tvrdého kameňa (od apel. *kremeň* zdrob. príp. *-ič-ka* ako v slovách *ulička, lavička*); p. heslá *kremeň, kremnica*. – *Keremnicza* 1295, *Kremnichka* 1420, *Krebnicza Parwa, Paruua Krembniczka* 1472, *Cremniczka* 1506, *Kremnička* 1808, dnes *Kremnička*, obv. Banská Bystrica; pôv. *Kremnica* (k pôvodu p. hes. *kremnica*), neskôr *Kremnička*, v hist. záznamoch s lat. orientač. prívlast. *Parva*, t. j. *Malá*, čo zodpovedá domácejmu názvu v zdrob. podobe *Kremnička*; názov podľa skalitej časti chotára; výklad má oporu v názve obecnej miestnej časti *Na Skalicu* (VSO II.); hist. názov v zdrob. forme *Kremnička* sa dodnes

zachoval. – *Okermecz* 1442, *Okrempniczka* 1481, *Stara Kremniczka* 1773, dnes *Stará Kremnička*, obv. Žiar nad Hronom; pôv. *Kremnička* s maďar. orientač. prívlast. *Ó-*, t. j. *Stará* (dnes v maďar. v spojeniach *ó-*, napr. *óváros* staré mesto, *óév* starý rok a pod.); názov podľa výskytu kremeňa v časti chotára neďaleko pôvodnej osady (VSO II.); názov s orientač. prívlast. *Stará* v spojení *Stará Kremnička* sa dodnes zachoval.

krepý, -á, -é, hist. adj. tuhý, silný, odolný (v sloven. dnes *krepký* rezký, prudký, najbližšie *krepenieť* tuhnúť, meravieť, v náreč. známe i *krepý* nemotorný, SSN I., psl. *krěpъ, krepъkъ* pevný, silný, stčes. *křepký* pevný, silný i obratný, poľ. *krzepki* silný, rezký, *krzepnąć* tuhnúť, srb., chorv. *krepak, krepast* niečo silnejšie, rus. *krepkij* pevný, silný atď.); p. hes. *krep'la*.

krep'la, f., topon. apel. niečo stuhnuté, tvrdé (apel. od koreňa *krep-* v hist. adj. *krepý* tuhý, silný, prípadne v slovese *krepenieť* tuhnúť, s hist. príp. *-la* ako v slove *hrobl'a* jama na uskladňovanie plodov, v náreč. *hakl'a* ihlica na pletenie a pod.); p. hes. *krepý*. – *Kereplye* 1339, *Kereplya* 1355, *Kravjane* 1786, dnes *Kravany*, obv. Trebišov; pôv. *Krep'la*, pôvodný názov obce *Kravany* (p. hes. *Kravane*); názov motivovaný zrejme často vysychajúcou, stuhnutou pôdou v časti chotára neďaleko založenej osady; výklad má oporu v charaktere časti chotára utvorenej z tvrdej zeminy, z ílu pokrytého sprasou (VSO II.); názov sa zachoval v maďar. v podobe *Kereplye* popri názve *Kravján*, sloven. *Kravany*.

kriv, -a, -o, hist. men. adj., **krivý**, -á, -é, adj. nerovný, ohnutý, kľukatý, prenes. nepravdivý (psl. *krivъ, krivъjъ*, sloven. *krivý* nerovný i nepravdivý, čes. *křivý*, poľ. *krzywy*, srb., chorv. *kriv* krivý, nerovný, prenes. vinný, nepravdivý atď.). – *Krywa* 1575, *Kriwa* 1773, dnes *Krivá*, obv. Dolný Kubín; názov (od adj. *krivý* v tvare fem. *krivá*) motivovaný polohou založenej osady pri kľukatom toku potoka pretekajúceho vysokohorským chotárom (s n. v. 540 – 1251 m), o tom svedčí názov potoka *Krivý potok*, pričom nemožno vylúčiť, že názov vznikol podľa nerovného smeru výstavby pôvodnej osady. – *Krywa* 1454, *Kriwe* 1773, dnes *Krivé*, obv. Bardejov, pôv. *Krivá*; názov zrejme podľa výstavby pôvodnej osady nerovného smeru; p. heslá *Krivane, krivoklát, krivosúd*.

Krivane, pl. **Krivjane**, pl. živý, ľud. názov obyvateľov bývajúcich v osade nerovného smeru; p. hes. *kriv*. – *Criua* 1301, *Krivany, Kriwjany* 1773, dnes *Krivany*, obv. Sabinov; pôv. *Krivá* (osada), neskôr *Kriv'ane*, ľud.

Krivjane; názvy motivované výstavbou pôvodnej osady nerovného smeru; po úprave v r. 1927 vznikla podoba názvu *Kriviany*, z neho po novej úprave vznikla dnešná podoba názvu *Krivany*.

krivoklát, m., topon. apel. apel. zložené z adj. *krivý* a slova *klát* (k tomu p. hes. *klát*) v prenes. význame „skládka krivých, nerovných kmeňov na okraji lesa pripravených na odvoz alebo na spílenie“. – *Kryuoklath* 1470, *Crywoklath* 1475, *Krivoklad* 1773, *Krywoklát* 1808, dnes *Krivoklát*, obv. Ilava; názov podľa skládky krivých klátov pripravených na pílenie; v obci v minulosti bola píla (VSO II.), to zvyšuje reálnosť výkladu názvu; hist. záznam *Krivoklad* (1773) mohol vzniknúť vplyvom apel. *klada*, ustálil sa však názov známy už v stredoveku v podobe *Krivoklát*.

krivosúd, m., topon. apel., **krivosúdie**, n., topon. apel. miesto, kde krivo, nespravodlivo súdili, kde vynášali nespravodlivé rozsudky (apel. zložené z adj. *krivý* v prenes. význame „nespravodlivý“ a z apel. *súd* súdenie, súdne pojednávanie i rozsudok SSJ IV, viac v hes. *súd*) s príp. miesta *-ie* (ako v slovách *údolie*, *prístrešie* a pod.). – *Kys Rauazd* 1398, *Kys Rauazd al. n. Criuozugye* 1405, *Kryvosud* 1598, *Krivoszud* 1773, *Kryvosúd (junctus cum Bodovka)* 1808, dnes *Krivosúd-Bodovka*, obv. Trenčín; názov podľa priestoru, o ktorom súd nespravodlivo rozhodol v spore osadníkov alebo v spore susedných osád; výklad názvu potvrdzuje najstarší doklad v prepise *Rozvadz* (1398, 1405), t. j. názov od slovesa *vadiť sa* s predponou *roz-* (viac v hes. *rozvada*) motivovaný hádkami, spormi osadníkov alebo medzi osadami; z názvov pôvodom najbližšie je neďaleký názov obce *Rozvadze (Razovag* 1212), dnes časť obce *Trenčianske Stankovce*; z hist. názvu *Krivosúdie* už v stredoveku po odsunutí koncového *-ie* vznikla dnešná podoba názvu *Krivosúd*.

Obec *Bodovka* v spojení s obcou *Krivosúd* sa spomína až v 19. stor. (porov. záznam *Kryvosúd junctus cum Bodovka* z r. 1808).

kríž, m. drevený stĺp v hornej časti v priechnej polohe pôvodne ako nástroj na popravu, po ukrižovaní Krista symbol kresťanstva obyčajne s telom ukrižovaného (v stslovién. *križb*, sloven. *križ*, čes. *kříž*, poľ. *krzyż* atď.). – *Chrmna, Sancta Crux* 1360, *Kerestur* 1396, *Csrmno* 1466, *Czmrno Swaty Križ* 1773, dnes *Svätý Križ*, obv. Liptovský Mikuláš, časti obce *Kráľovský Svätý Križ (Kralowjanski Swaty Križ* 1773), *Cínový Svätý Križ (Czin Swaty Križ* 1773); názvy motivované krížom väčších rozmerov s ukrižovaným v blízkosti pôvodných osád, zrejme ako symbol ochrany osady a jej chotára;

k orientač. prívlast. v prepise *Črtná, Cín, Svätý* p. heslá *čermen, cín a svätý*; výklad potvrdzuje okrem lat. záznamu *Sancta Crux* (1360) v prekl. záznamu *Svätý Kríž* aj hist. maďar. záznam v prepise *Keresztúr* (1396) vo voľnom preklade *kríž s ukrižovaným Pánom*; hist. názov v spojení *Svätý Kríž* sa zaužíval ako názov obce i jej častí s prívlast. *Kráľovský* a *Cínový*. – *Kriso* 1635, *Kríže* 1773, *Krizse* 1808, dnes *Kríže*, obv. Bardejov; názov podľa kríža, prípadne viacerých krížov v blízkom okolí osady ako symbolu kresťanstva a súčasne ako ochrany osady a jej chotára; najstarší záznam možno čítať aj *Krížov* (*Kriso* 1635), no zatiaľ je to záznam jediný, preto jeho podoba mohla vzniknúť chybou pisára; názov v pl. forme *Kríže* sa zachoval dodnes; p. hes. *Krížovane*.

krížľa, f. plochý kameň vyhladený vetrom a dažďom (apel. od koreňa *kríž-* hist. príp. *-ľa*, k tomu p. hes. *krepl'a*), v sloven. hist. *krížla, križlica* plochý kameň, Kál., dnes blízke *krížalka, križalka* niečo prekrojené v podobe kríža, SSN I. (stčes. *křížěl, křížěla* odrezaný kúsok, najbližšie slovin., srb., chorv. *križati* krájať, strus. *skrižal'* kameň, doska z vyhladeného kameňa, Vas. II. atď.); p. hes. *križlovec*.

krížovec, m. topon. apel. plochý kameň akoby orezaný, obrúsený; p. hes. *križľa*. – *Kryslýoc* 1567, *Krislowec* 1808, *Krislyóc* 1863, *Križlovce*, *Krislovce* 1920, dnes *Krišľovce*, obv. Stropkov; pôv. *Križľovec*; názov (od apel. *križľa* plochý kameň s príp. priestoru *-ovec* ako v slove *pokrovec*, v názvoch *Tisovec, Jelšovec*) motivovaný plochým skalným útvarom vyhladeným dažďom a vetrom; výklad potvrdzuje názov potoka *Brusnička*, ktorý preteká horským chotárom obce (s n. v. 220 – 507 m), názov od koreňa *brús-* v slovese *brúsiť* v prenes. význame „hladiť skalné brehy potoka tokom vody miestami zrýchleného“; napokon výklad názvu potvrdzuje aj názov susednej obce *Brusnica*; p. heslá, *brus, brúsiť, brusnica*; z pôvodného názvu *Križľovec* topon. príp. *-ovce* po úprave vznikla dnešná podoba názvu *Krišľovce*.

Križovane, pl., **Križovjane**, pl. živý ľud. názov osadníkov, pri ktorých osade v čase jej založenia bol väčší kríž s ukrižovaným ako symbol ochrany osady a jej chotára (od adj. koreňa *krížov-* obyvat. príp. *-ane*); p. hes. *kríž*. – *Scenthkereszt* 1318, *Sancta Crux* 1330, *Križowjani* 1773, dnes *Križovany*, obv. Prešov; najstarší záznam je v maďar. v prepise *Szentkereszt* (1318), t. j. *Svätý Kríž* a v lat. *Sancta Crux* (1330), t. j. *Svätý Kríž*; z hist. názvu

Križovane v ľud. prostredí vznikol názov *Križovjane*, z ktorého topon. príp. *-any* po úprave vznikla dnešná podoba názvu *Križovany*.

Názov obce *Križovany nad Dudváhom*, obv. Trnava, vznikol v r. 1928 premenovaním obce *Kerestúr*; názov obce *Križová Ves*, obv. Kežmarok, vznikol v r. 1920 s prihliadnutím na maďar. názov *Keresztfalu* (maďar. apel. *kereszt* križ a *falu* dedina).

križsky, -a, -e, hist. topon. adj. od apel. *križ* adj. príp. *-sky*; viac v hes. *svätokrižsky*.

krmeš, m., hist. apel. oslava výročia vysvätenia kostola, hody (v sloven. výchsl. náreč. *kermeš* deň patróna chrámu, hody, *kermešovať* hodovať, hostiť sa na hodoch, SSN I., apel. v podobe *krmeš* doložené v 17. stor., HSSJ II., v češt. známe v podobe *karmaš* posviacka, hostina pri pohrebe a pod., poľ. *kiermasz* výročie posvätenia kostola s hostinou, Brück.; apel. z nem. *Kirmes*, to z *Kirchmesse* oslava posvätenia kostola a pod., podrobne Kluge). – *Curmusd* 1326, *Kermesd* 1335, *Pap Körmösd* 1773, dnes *Veľký Krmeš*, časť obce *Kráľová pri Senci*. – *Minor Kurmusd* 1323, *Apacza Körmösd* 1773, dnes *Opátsky Krmeš*, časť obce *Kráľová pri Senci*, obv. Senec; pôv. *Krmeš*; názvy podľa zachovávaní tradície osláv vysviacky kostola spojenej s domácimi hostinami; výklad potvrdzujú hist. maďar. orientačné prívlast. názvov *Pap* od apel. *pap* kňaz a *Apacza* od apel. *apáca* rehoľníčka, ako aj hist. údaje, že obec *Veľký Krmeš* patrila pôvodne bratislavskej kapitule a obec *Opátsky Krmeš* patrila klariskám v Bratislave (VSO II.); z týchto skutočností vyplýva, že cirkev mala vplyv na zachovávanie vianočných tradícií vysviacky v spomenutých obciach.

SKRATKY

Literatúra: Brück. – BRÜCKNER, Aleksander: Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza powszechna 1957.

HSSJ I. – VII. – Historický slovník slovenského jazyka I. – VII. Red. M. Majtán. Bratislava: VEDA 1991 – 2008.

Kluge – KLUGE, Friedrich: Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. 20. Ausgabe bearbeitet von Walter Mitzka. Berlin: Walter de Gruyter et CO 1967.

Mch. – MACHEK, Václav: Etymologický slovník jazyka českého. 2. vyd. Praha: Academia 1958.

Skok I. – IV. – SKOK, Petar: Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I. – IV. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti 1971 – 1974.

SSJ I. – V. – Slovník slovenského jazyka. I. – V. Red. Š. Peciar. Bratislava: 1959 – 1965.

SSN I., II. – Slovník slovenských nářečí. I., II. Red. I. Ripka. Bratislava: VEDA 1994 – 2006.
St.SJ II. – STANISLAV, Ján: Slovenský juh v stredoveku. 2. vyd. Bratislava: Literárne informačné centrum 2004.

Vas. I. – IV. – VASMER, Maks: Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. I. – IV. Pripravil O. N. Trubačev. Moskva: Izdatel'stvo Progres 1964 – 1973.

VSO I. – III. – Vlastivedný slovník obcí na Slovensku. Red. M. Kropilák. Bratislava: VEDA 1977 – 1978.

Skratky jazykov: čak. nářeč. – čakavské nářečie, čes., češt. – český, čeština, chorv. – chorvátsky, južnoslovan. – južnoslovanský, južnoslovanské jazyky, maďar. – maďarský, maďarčina, nářeč. – nářečie, poľ. – poľský, psl. – praslovanský, rus. – ruský, sloven. – slovenský, slovenčina, slovin.. – slovinský, slovinčina, srb. – srbský, stčes. – staročeský, stsloven. – starosloviensky, výchsl. – východoslovenské nárečia.

Iné skratky: adj. – adjektívum, al. n. – alio nomine, iný názov, ináč, apel. – apelatívum, a pod. – a podobne, atď. – a tak ďalej, dokl. – doklad, f., fem. – femininum, hes. – heslo, hist. – historický, chorv. – chorvátsky, juhových. – juhovýchodný, lat. – latinský, ľud. – ľudový, m – meter, m. – maskulínium, maďar. – maďarský, men. adj. – menné adjektívum, nem. – nemecký, n. v. – nadmorská výška, obv. – obvod, obyvat. – obyvateľský, obyvatelia, orientač. – orientačný, p. – pozri, pl. – plurál, porov. – porovnaj, pôv. – pôvod, pôvodný, prekl. – preklad, prenes. – prenesene, príp. – prípona, privlast. – privlastňovací, privlast. – prívlastok, r. – rok, sloven. – slovenský, spis. – spisový, sv. – svätý, t. j. – to jest, topon. – toponymický, topon. apel. – toponymické apelatívum, apelatívum vyskytujúce sa len v miestnom názve, verb. – verbum, zdrob. – zdrobnený, zvukomal. – zvukomalebný.

ZO STUDNICE RODNEJ REČI

Ovocie, na ktoré sme takmer zabudli

MILOSLAV SMATANA

V novodobej záplave najrôznejšieho exotického ovocia na slovenskom trhu sa z povedomia súčasníkov vytrácajú niektoré kedysi tradičné domáce druhy, sorty či odrody ovocia. Príčinou, že pomaly miznú z našich myslí a pamätí, je fakt, že ide o druhy stromov a ovocia z nich, ktoré sa z najrôznejších príčin postupne strácajú zo sadov, záhrad a medzí, a teda i vo všeobecnosti z nášho života.

Nie je nič zvláštne, ak sa pri vyslovení niektorých ich názvov mnohí, najmä však zástupcovia strednej a mladej generácie alebo obyvatelia väčších mestských aglomerácií začudovane pozerajú a nevedia, o čom je reč. A to aj napriek tomu, že o hojnom rozšírení v minulosti svedčí napríklad aj prítomnosť pomenovaní zabúdaných druhov ovocia v Historickom slovníku slovenského jazyka. Nájdeme v ňom historickými dokladmi doložené pomenovania *dula* (s variantmi *kdula*, *gdula*), *drienka*, *moruša*, *jahoda* (aj vo význame „moruša“), *mišpuľa* (*nešpuľa*) a *oskoruša*.

Prvým reprezentantom starého a vzácneho ovocia je nevelký červený plod, tvarom aj veľkosťou trochu pripomínajúci šípku (plod šípovej ruže), prípadne niekoľkokrát zmenšenú slivku. V bežnom hovorenom prejave i v nárečiach sa nazýva **drienka**, pričom takýto názov je rozšírený na celom Slovensku a pomenúva sa ním i ker s botanickým názvom *drieň ovýčajný* (*Cornus mas*), na ktorom nevšedné, no chutné plody rastú: *Nazbierali kož drienék* (Prosné, o. Považská Bystrica); *Drinka je téš pre fčeui* (Hlboké, o. Senica); *U ľeše jez i strom drinka, ma husteješ obnohi. Drinki su červene a vižiraju jak šliuka, ľemže meňše* (Žalobín, o. Vranov nad Topľou); *drienga* (V. Straciny, o. Lučenec); *drinka* (Žakarovce, o. Gelnica).

Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA 2/0103/11 Slovník slovenských nárečí.

Oblasť južného stredného Slovenska (s príľahlou východoslovenskou časťou) je na výskyt drienok bohatá, o čom svedčia početné doklady pochádzajúce z tohto územia: *Pojďemo na drienke* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Na kamänänskom jesto veľé driankí* (Bruník, o. Revúca); *Ale su slatkia tia drianki!* (Kameňany, o. Revúca); *drianka* (Šivetice, o. Rožňava). A práve tu vedeli vyrobiť z plodov drienky vzácny, v nedávnom období na celom Slovensku spopularizovaný destilát, ktorý vzniká po ich vypálení a nazýva sa *drienkovica*: *Dakod'i sä robila pálenka i z drianok, trnok – to buli drienkovica, trnkovica* (Revúca); *Večinou sa pila domášná pálenka, lacnejši vinšlo, kod' doma upálili slivovicu, drienkovicu* (Muránska Dlhá Lúka, o. Revúca).

Drienkovica, drieňovica je podľa Slovníka slovenských nárečí (ďalej SSN) palica z drieňového dreva: *Dostal z drieňovicú* (Bošáca, o. Trenčín); *driankovica* (Kameňany, o. Revúca). Vo význame „pálenka z drienok“ je v SSN zaznamenaná lexéma *drienkovka* doložená z obcí Kameňany a Sása v okrese Revúca v podobe *driankóka*.

O rozšírení drienky na západoslovenskom nárečovom území svedčí viacero dokladov, často nesúcich hláskoslovné znaky príslušného nárečového systému: *Aj z drienég je ščáva, ale to sa potrebuje cuker, lebo je to kislé* (Súľov, o. Bytča); *Ked boli driénki zrelé, boli velice chutné* (Bzinca pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *Ked na Michalkéh brehu začínali dozrievad driénki, tedi zme začínali chodzid do školi* (Šípkové, o. Piešťany); *Černé drínki boli trpké, mosel prind mrás, potom boli dobré* (Blatné, o. Modra); *Máme v humie drínki* (Kunov, o. Senica); *Z drinki sú dobré cigarički* (Jablonové, o. Malacky); *driénki* (Trstín, o. Trnava).

Vo východoslovenských nárečiach má toto slovo ďalšie dva významy: v okolí Prešova rozumejú pod označením *drienka* sortu sliviek: *Driénki zme poobírali* (Hrabkov, o. Prešov) a na časti Spiša sa názvom *drinka* pomenúva pletená časť košiara, ktorá sa dá prenášať: *Drinki svojeho košara musí bača prenašadz na druhe mesco* (Spišský Štvrtok, o. Levoča).

Názov opisovaného plodu poslúžil v prirovnaniach, napríklad *Kača sa scvrkla, je jag drienka* (Bzinca pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom), t. j. veľmi schudla, alebo v expresívnom *Vipádá jag visratá drinka* (Jablonové, o. Malacky) – vyzerá zle, choro.

Ďalším takmer zabudnutým ovocím so zaujímavým tvarom podobným hruške alebo jablku a s krásnou zlatožltou farbou je **dula**, v nárečiach aj

dula, *bdula*, *gdula*. Podľa SSN je to ovocný strom s botanickým názvom *dula obyčajná* (*Cydonia oblonga*) a jeho plod: *Furd je v našej dule* (Čierny Balog, o. Brezno); *Volakedi róstli na humnách dule* (Trakovice, o. Hlohovec); *Dule sú také trpké, ale pekne voňajú. Mi máme vinohraďe dulu* (Lapáš, o. Nitra). V Radošine (o. Topoľčany) opísali *dulu* ako „ovocný drevnatý ker konča miestnych viníc“.

Pováčšine vo východoslovenských nárečiach môže byť týmto názvom označená sorta hrušky, pričom však nie je celkom jasné, či majú používatelia týchto nárečí na mysli *dulu* (*Cydonia*) a jej plod, alebo ním naozaj označujú nejakú sortu hrušky (*Pyrus*) a jej kuželovitý dužnatý plod: *Gdule, to žimušne hruški, co maju hrubu lupu* (Zalobín, o. Vranov nad Topľou). Aj v šarišských nárečiach poznajú výraz *gdula*, no popri ňom sa na území s týmto nárečím používa i pomenovanie *dula*. Takto je napríklad z Dlhej Lúky pri Bardejove doložená *dula* – strom vo význame „druh veľkej hrušky“: *Tota dula slabo rodzi* a z tej istej lokality *dula* – plod: *Dule, to take želene hruški*. Aj doklad v sotáckom nárečí *Chtoška nam poobijau dguľe tej noci* (Humenné), vysvetľuje spomenutú *dguľu* vo význame „hruška“.

Z rôznych lokalít Slovenska pochádzajú jednoslovné, rôznym spôsobom (podľa lokality výskytu) hláskoslovne modifikované názvy: *dula* (Prievidza a okolie), *dúla* (Laskomerské, o. Banská Bystrica), *dula* (Kmeťovo, o. Vrábľa, Ľuborča, o. Trenčín, Stará Turá, o. Nové Mesto nad Váhom), *bdula* (Dlhé nad Cirochou, o. Snina) a *gdula* (Hlinné, o. Vranov nad Topľou).

Ako strom je *dula* náročná na pestovanie, vyžaduje slnečné a mierne vlhké polohy. V čase oživovania a rekultivácie ovocinárstva po 2. svet. vojne ju odborníci na Slovensku dokonca neodporúčali pestovať vo väčších sadoch. Ideálnym prostredím pre ňu bola oblasť Balkánu (najmä štáty bývalej Juhoslávie), kde sa *duly* pestovali a dodnes pestujú v značnej miere. Potomkovia Slovákov v slovenskej lokalite Stará Pazova (Srbsko) ju volajú *gúňa*: *Skoro šecke gúne sa červie; Dáme variť pekmes* (t. j. lekvár), *toho roku gúňa veľa narodila*; bežné je i adjektívum *gúňovi*: *Toto je gúňovi pekmes – za kiflice* (koláče z kysnutého cesta). Miestnou špecialitou je tzv. *gúňovo páľenuo*, vlastne akási *dulovica*, pre ktorú však v slovenských nárečiach pomenovanie nenájdeme, výroba pálenky z dúl nemala totiž u nás tradíciu.

Aromatická *dula* si našla svoje miesto v niekdajších domácnostiach a v každej dobrej kuchyni. O jej upotrebení svedčia viaceré staršie ľudो-

vé kuchárske knihy z medzivojnového obdobia a zo začiatku 20. storočia. Očistená a postrúhaná bývala najčastejšie súčasťou zaváranín, kompótov a lekvárov: *Sobotu som zavárala gdule* (Ludanice, o. Topoľčany); *Z duli robá ženi lekvar* (Vaďovce, o. Myjava). Pre príjemnú a nenapodobiteľnú vôňu ženy vkladali zdravé plody dúl medzi bielizeň s vedomím, že nehrozí nebezpečenstvo skorého zhnitia plodov. V okolí Bošáče (o. Trenčín) pridávajú radu, že suché *gdule*, najlepšie postrúhané alebo potlčené na prach, môžu sa pridať do vody a piť na zmiernenie kašľa. Ďalšie možné využitie duly naznačuje doklad z Veľkej Mane (o. Vráble): *Aj jablká dáme sem-tam alebo dule, pokrájajú sa a tak sa dajú do nej* (do kapusty určenej na kvasenie).

V gemerských nárečiach a v časti východoslovenských nárečí (najmä zemplínskych a šarišských) *dulu* nazývajú *bižalma* (*bižalna*): *Na cinteríne jesto bižalmi* (Rochovce, o. Rožňava); *Z bižalmi varímo lekvár* (Kociha, o. Rimavská Sobota); *Bižalna, to take jag jabluko, ľemže je obrosnuta z machom a dožriva v ješeňi* (Hatalov, o. Michalovce); *Taki pachňaci* (voňavé) *toti bižalmi, cala komora od nich pachňe* (Brezina, o. Trebišov); *bižalma* (Fintice, o. Prešov).

Aj nasledujúce pomenovanie patrí k tým spolu zabudnutým a v súčasnosti menej frekventovaným. Podstatné meno **moruša** označuje listnatý strom s rovnomennými bielymi alebo tmavobelasými plodmi výrazne pripomínajúcimi veľké maliny: *Pre domom zme mali morušu* (Valaská Belá, o. Prievidza); *moruša* (Moravské Lieskové, o. Nové Mesto nad Váhom).

Na Slovensku bežne rastie *moruša biela* (*Morus alba*) s chuťovo nevýraznými zelenobielymi plodmi a *moruša čierna* (*Morus nigra*) s veľmi chutnými červenofialovými plodmi. Tmavé majú príjemne horkasto cukríkovú chuť, ich šťava je priam tajomne sladká, a preto sa o nich niekedy vraví ako o lahode nad lahody.

V SSN zachytené slovné spojenie *trnavská moruša* pochádza z Čachtíc (o. Nové Mesto nad Váhom) a označuje lokálnu odrodu *moruše*. V Lamači (o. Bratislava) sa pomenovaním *moruša* označuje krík s tmavými plodmi podobnými malinám, bot. *ostružina morušková* (*Rubus chamaemorus*).

Strom moruše a jej plody sa v nárečiach pomenúvajú aj názvami, ktoré zvyčajne označujú iné ovocie, prípadne stromy. Napríklad v okolí Prievidze (v prievidzských nárečiach) označujú *moruše* pomenovaním *čerňice* (Brusno), inde sú to *jahodi*, napr. *trasené* alebo *viňičňie jahodi* (Pukanec,

o. Levice), *drevenie jahode* (Kociha, o. Rimavská Sobota), *kričkové jahodi* (Trakovice, o. Hlohovec), *stromove jahodi* (Dlhá Lúka, o. Bardejov). Aj druhý význam slova *malina* je podľa SSN pôvodne cudzokrajný strom, botanicky *moruša* (*Morus*): *Mi máme na dvore čiernu aj bielu malinu* (Návojevce, o. Topoľčany); *Dzетка višli na malinu, natrásli nám do koberice malín* (Čataj, o. Senec); *Kačice sa krmá malinami* (Vaďovce, o. Myjava). Spojenie *vinohranná malina* z Čachtíc (o. Nové Mesto nad Váhom) označuje morušu pestovanú vo vinohradoch.

V záhorských nárečiach tiež poznajú *malinu* vo význame „moruša“, čo preukazne dokumentujú doklady z okolia Senice: *Susedovích mjeli aj malínu, ale už ji viťali* (Hlboké); *Malini rostávali pri cestách, také stromi, bŕúe a červené sú ti malini* (Kunov). V Rozbehoch (o. Senica) ju nazývajú *stromová malina*.

Dôkaz o inom pomenovaní plodov moruše prináša aj Anna Marićová vo svojej knihe Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy¹, kde morušu nájdeme ako druhý význam lexémy *čerňica*. Prvý význam tohto slova je *ostružina čerňicová* (*Rubus fruticosus*): *Na strňisku zme zbierali čerňice; Š čerňicou teraz robia aj víno, to je dobro na krú*; lexikálne spojenie *slatkuo š čerňicou* označuje varené ostružiny v cukrovom náleve. Druhý význam staropazovskej *čerňice* je červeno-čierny plod *moruše* (*Morus nigra*): *Mi zme mali vo dvore aj čerňice – jahodi*. Plod našej *jahody* sa totiž v Starej Pazove nazýva *jagoda*: *Mi teraz máme časnie jagode* a pomenovaním *jahoda* miestni označujú morušu – strom (*Morus nigra*) a jej plod: *Voľakedi sa z jahodou veľa páľilo páľenuo. Bol'i bielo i čierne jahodi*. Zdrobnená podoba *jahuotka* označuje na opisovanom území iba morušu – strom: *Ta pri té jahuotki son si nahala kol'ik. Voľakto nán zlomiu tú največiu jahuotku*. Staropazovčania poznajú aj *jahodaru*, t. j. pálenku z moruš: *Chudoba pila len jahodaru, komovica* (t. j. pálenka z hrozna) *bola drahá*. Doložené je i adjektívum *jahodovi*, t. j. morušový: *Pazove voľakedi najviadz bolo jahodovo páľenuo. Skoro šeci páľil'i jahodovo páľenuo*.

Domov ďalšieho takmer zabudnutého ovocia treba hľadať v oblasti zahŕňajúcej územie južnej Európy až po Arménsko. Na Slovensku sú staré stromy ako nositelia tohto ovocia väčšinou zvyškami po zaniknutej kultúre, pretože

¹ MARIĆOVA, A.: Slovenská nárečová lexika Starej Pazovy. Stará Pazova: 2010. 242s.

u nás ho poznali pravdepodobne už od 12. storočia. Napríklad v Dolných Orešanoch (o. Trnava) zaradovali toto ovocie spolu s morušou trnavskou a oskorušou medzi jedinečné a zaujímavé pestované druhy. *Mišpuľa obyčajná*, pretože o nej je reč, rastie ako veľký ker alebo malý strom s plodmi rastúcimi vo forme červenohnedých malvíc s priemerom 2 – 3 cm, ktoré sú zo začiatku nielen veľmi tvrdé, ale navyše aj kyslé a dozrievajú až v novembri. Jedlými sa stávajú po zmäknutí, po prvých mrazoch (po premrznutí) alebo prirodzeným spôsobom počas dostatočne dlhého uskladnenia, keď sú akoby čiastočne nahnité, uhniličené. Dužina vtedy získava kašovitú konzistenciu a vôňu pripomínajúcu jablkový rôsol, postupne sladne a nadobúda lahodnú chuť, ktorá trochu pripomína šťavnaté tropické ovocie.

Spisovné pomenovanie *mišpuľa* SSN neuvádza. Kartotéka nárečového slovníka ponúka jediný jednoslovný doklad *mišpuľa* z Laskomerského v okrese Banská Bystrica. Tento výraz neuvádza ani Kálalov Slovenský slovník z r. 1924, v ktorom však už nájdeme podobu *našp(u)ľa*.

Nárečová podoba *nešpuľa* (prípadne *nešpľa*, *neškula*) je naozaj v nárečiach bežná. Označuje sa ňou ovocný strom s botanickým názvom *mišpuľa* (*Mespilus*) a drobný hnedý plod tohto stromu: *Nešpľa nán na viňici zarodí každí rok, ale čože, keď je to ovocia nie na státa* (Pukanec, o. Levice); *Nešpule bili zrítkade jedna* (Unín, o. Skalica); *Nešpule boli také jag jabúčká, také plánki, ke_cca nehali uhniličkat, boli dobré jak pečené jabúčká* (Šenkvice, o. Modra). Okrem podoby *nešpuľa* (Sotiná, o. Malacky) nájdeme v časti záhorských nárečí, ale aj v okolí Bratislavy znenie *neškula* (Lamač, o. Bratislava). V Borinke pri Bratislave ju poznajú ako druh jesenného ovocia, ktoré sa necháva dozrieť v sene: *Uš poton dondú orechi a nešpule*.

Mišpuľa patrila nielen do kuchýň, ale aj do lekární už od staroveku. U nás po 2. svetovej vojne postupne upadala do zabudnutia a stala sa prakticky neznámou. Pritom plody *mišpule* boli vítaným obohatením jedálnych lístkov našich predkov, ktorí toto nezvyčajné ovocie konzumovali surové alebo z neho pripravovali chutné marmelády. Dozreté plody dokázali oceňiť i vinári, v odležanom stave ich zvykli pridávať do ovocných muštov a vín, pretože značným obsahom trieslovín zvyšovali vzácny mocom trvanlivosť.

Zdá sa, že *nešpuľa* či *mišpuľa* predsa len zažíva v súčasnosti svoj pomalý návrat medzi osvedčené druhy ovocia mierneho pásma. O jej využitie sa

začínajú zaujímať pestovatelia nielen v Rakúsku, Nemecku a v niektorých ďalších európskych krajinách, ale aj u nás.

Vzrastom mohutné a dôstojné stromy *oskoruše* (*ozgoruša*, *odzgoruša*) sa v nevelkom počte vyskytujú na celom území Slovenska, niekoľko stoviek jedincov rastie v Malých i Bielych Karpatoch a na Považskom Inovci, v niektorých oblastiach sa však dá nájsť len zriedkavo a niekde ju nepoznajú vôbec.

Tento ovocný strom s botanickým názvom *jarabina oskorušová* (*Sorbus domestica*) má domov v lesoch strednej a južnej Európy. Charakteristický je tým, že nevytvára súvislé porasty, rastie samostatne a zvyčajne možno objaviť skôr jednotlivé veľikány. Na mnohých miestach oskoruše pretrvali už len v spomienkach pamätníkov, inde možno ešte i dnes objaviť robustné zabudnuté stromy staré aj niekoľko sto rokov.

V SSN nájdeme doklady zo všetkých troch základných nárečových oblastí Slovenska: *Odzgoruša začína rod'ed' len asi fštiriciatom roku* (Pukanec, o. Levice); *Pozri pot tú oskorušu, hádam tam ešte čosi je* (Moravské Lieskové, o. Nové Mesto nad Váhom); *Vinošili me kapuri na oskorušu* (Vinné, o. Michalovce).

Ako naznačuje doklad z Pukanca, *oskoruša* nepatrí medzi stromy určené pre súčasného moderného človeka. Ten chce mať všetko rýchlo a ihneď, no ak zasadí *oskorušu*, môže očakávať, že ošoh z nej budú mať až jeho vnuci.

Väčšina ľudí o oskorušiach v živote nepočula. O obrovských stromoch samotároch dožívajúcich sa väčšinou úctyhodného veku sa vraví, že sa dajú v chotároch a na územiach svojho výskytu veľmi ľahko porátať. V minulosti ich bolo, pravdaže, viac, ale keď sa v 50. rokoch minulého storočia začala kolektivizácia a vo veľkom sa sceľovali pozemky, veľké stromy uprostred polí zrazu prekážali. Väčšinu z nich zlikvidovali a v priebehu pár desiatok rokov sa zrazu tento náš najväčší ovocný strom, aj napriek svojmu vznešenému vzrastu, ocitol na pokraji vyhynutia.

Tajomstvo vzácnosti výskytu *oskoruše* spočíva aj v tom, že stromy sa neľahko množia a v prirodzených podmienkach sa len ťažko dopestujú. Starí znalci vysvetľujú, že semienko oskoruše musí najprv prejsť zažívacím traktom vtáka a tri zimy prečkať v zemi, inak sa vraj neujme.

O dozrievajúcich plodoch oskoruše zasvätení hovorievali, že zo stromu padajú zlaté dukáty a treba ich zbierať. Tých dukátov býva niekedy naozaj neúrekom, na jednom strome sa môže v prajných časoch urobiť aj viac ako tona plodov. Drobné trpké plody sú podobné malej hruške: *Jedli zme v lese*

plodi z odzgoruši (Pečenice, o. Levice); *Ozgoruša má také malé hruštičky a sa veľmi trpké* (Návojojce, o. Topoľčany); *Ket sa vidrápeš, potras halús, abi popadali zrelé oskoruše* (Červeník, o. Hlohovec). Jednoslovný doklad *oskoruša* je doložený z viacerých lokalít Slovenska (Ardanovce, o. Hlohovec, Dúbravka, o. Bratislava, Bošáca, o. Trenčín, Vinné, o. Michalovce a i.).

Známy je zveličený expresívny výraz *oskorušisko*, ktorý označuje starú mohutnú oskorušu: *Toto staré oskorušisko rodí každý rok* (Dol. Súča, o. Trenčín) a zdobnený expresívny výraz *oskoruška* pomenúvajúci strom i plod: *Uš sú aj ozgoruški* (V. Bielice, o. Topoľčany); *F sadoh majú dve veľké oskoruški* (Bzince pod Javorinou, o. Nové Mesto nad Váhom); *Oskoruški netrhav, len opadané brav* (Lukáčovce, o. Hlohovec).

Aj v prípade oskoruše platí, že plod najprv treba nechať nahniť (v nárečiach tiež *uhniličať*), t. j. nechať poriadne zvnútra vyzrieť, no nenechať celkom zhniť. Kašovité vnútro potom chutí znamenite: *Já som zelené oskoruše pootúkal, otrásel a uložil do sena, abi sa uhniličali* (Dolná Súča, o. Trenčín); *Oskoruše a neškule sú jako hruški, mosá sa umakčít, poton sú dobré* (Budmerice, o. Pezinok); *Oskoruše sa mohli jest', len keď boli uležané alebo hnilé. No, vizerali jag hñilé, inádz boli strašne trpké* (Lapáš, o. Nitra); *Mali zme na humne aj oskorušu, keď zarodžila, vizíralo to jak plané hruški, ale ke_ca dali uhniličkat, boli dobré* (Blatné, o. Senec). *Oskoruše sú také maličké hruštičky. Sú tiež dobré len hniličkové* (Šenkvice, o. Modra); *Náš Miško lúbi makké oskoruše* (Vaďovce, o. Myjava).

Podobne ako predchádzajúce druhy ovocia aj *oskoruša* mala odjakživa svoje miesto v ľudovom liečiteľstve. Známe je, že plod pôsobí ako liek na tráviace problémy a hnačky, čo potvrdzuje ľudová múdrosť: *Kto oskorušu pojedá a víno pije, hnačku nemá – dobre žije*. Tam, kde oskoruše rástli, miestni poznali viaceré recepty na prípravu rozmanitých oskorušových dobrôt, počnúc marmeládami cez vřakovaké ovocné perníky až po koláče alebo sladké chlebíky. Starí ľudia ich sušievali a potom mleli na mlynčeku, čo bola síce ťažká robota, ale pomleté zvýraznili svoju jedinečnú, veľmi príjemnú kyslástu chuť. Navyše mohli poslúžiť ako posýpka na koláče alebo domáce šúľance či iné cestoviny. Chýrne sú *oskorušové koláčiki*, ktoré piekli v obci Šterusy neďaleko Piešťan, alebo *oskorušové osúchi* z Radošiny (o. Topoľčany).

Samostatnou kapitolou sú oskorušové vína, likéry a destiláty. Vinohradníci oskoruše radi videli pri svojich vinohradoch, dokonca ich tam zámerne vy-

sádzali, lebo nimi čírili víno. Bežne sa do vín aj do jablkových muštov pri-
dávali, ešte i dnes bývajú súčasťou najčastejšie jablčných vín.

Menej známa, no najvzácnejšia a pravdepodobne aj najdrahšia spome-
dzi ovocných destilátov je pálenka z prekvasených oskorusí – *oskorušovica*:
Oskoruše ňeháváme každý rok len na kvas (Chocholná, o. Trenčín); *Pálel aj*
oskorušovicu (Lubina, o. Nové Mesto nad Váhom).

Na juhozápadoslovenskom nárečovom území sa lexémou *oskoruša* ex-
presívne pomenúva pekné, šikovné, bystré dievča: *Má pekné červené líca tá*
vaša oskoruša, už bi sa mohla aj vidávat (Šípkové, o. Piešťany); *Takú osko-*
rušu mat, čo je krv a mliko, to bi son sa hnet oženev! (Červeník, o. Hlohovec);
Šikovné to bolo dzifča, taká oskoruša, oskoruška milá, ale poton sa vidala za
druhého (Blatné, o. Senec). Prirovnanie zo Bziniec pod Javorinou *Ona je už*
jag oskoruška však hovorí o niekom, kto zle, unavene, nezdravo alebo staro
vyzerá, resp. sa používa v súvislosti s veľmi starou ženou.

Oskoruša prešla v histórii svojou osobitnou špecifickou cestou a napísala
si svojou húževnatosťou vlastný bohatý osud. V historických súvislostiach
sa o nej vraví ako o strome starých Rimanov, ktorí počas vojenských ťa-
žení využívali nielen zdravotné účinky plodov, no stromy jarabiny osko-
rušovej vysádzali, a tak označovali prejdené cesty, hranice či dobyté úze-
mia. O ich rozšírenie sa zaslúžili v čase svojich expanzných výprav Turci
a v časoch Márie Terézie bol tento tajomstvami opradený strom dôležitým
nivelizačným bodom tvoriacich sa katastrálnych území. V novodobej histó-
rii sa oskoruša opäť zviditeľnila: v r. 2001 sa stala európskym stromom roka
a v Luxembursku má dokonca vlastnú poštovú známku.

I tieto fakty dokazujú, že v poslednom období záujem o oskoruše
a o ďalšie stromy a ovocie, ktoré sme v našom príspevku pripomenuli, oži-
va. Záujemcovia sa nanovo s nimi zoznamujú, znovu objavujú ich vlastnos-
ti, skúmajú ich prednosti a malé stromčeky sadia najmä tí, čo sú natrvalo
zviazaní s istým územím, hoci si uvedomujú, že úžitok z nich budú mať,
napríklad aj ako v prípade oskorúš, až ich potomkovia.

V slovenských nárečiach existuje množstvo ďalších zaujímavých pome-
novaní pre známe i menej známe ovocie, ale to už je ďalšia kapitola hodná
samostatného spracovania. Predstavíme ju v niektorom z nasledujúcich prí-
spevkov Zo studnice rodnej reči.

ROZLIČNOSTI

Kalamár a kalmár

V jazykovej praxi sa niekedy stretáme s používaním niektorých slov nie vo všeobecne ustálených významoch, ktoré sa uvádzajú aj vo výkladových či terminologických slovníkoch, či v slovníkoch cudzích slov, alebo v príslušnej odbornej literatúre, ale aj vo význame, na ktorého vyjadrenie bežne používame iný lexikálny prostriedok. Takáto zámena vo výbere vhodného slova môže spôsobovať šumy v komunikácii, vzájomné neporozumenie komunikujúcich. Ak sa to stáva v súkromnej komunikácii, je vecou bezprostredne komunikujúcich, aby si problém ihneď objasnili. Vo verejnej komunikácii, do ktorej sa zaraďujú aj prejavy v tlačенých a elektronických médiách, malo by sa však rešpektovať používanie slov vo všeobecne známých a ustálených významoch. V tomto príspevku poukážeme na jeden takýto prípad zámeny pri používaní slov.

Na internetových stránkach si môžeme prečítať napríklad aj takéto vety: *V Austrálii chytili gigantického kalamára. – Takéto kalamáre žijú v hĺbinách mora a často sa nimi živia veľryby. – Oproti kalamárovi je sépia pevná, vápenitá a má špicatý oválny tvar. – Tieto mikroorganizmy žijú na spodku tela havajských kalamárov a svietia na modro. – Kalamárovi zaručujú, že si ho predátori zospodu pomýlia s jasnomodrou tropickou oblohou.* V rozličných receptoch publikovaných v tlačí či na internete môžeme si prečítať zasa takéto výpovede: *Kalamáre plnené špenátom. – Očistené kalamáre dobre osušime pijavou kuchynskou utierkou... – Kalamáre nakrájajte na prúžky, cibuľu a petržlenovú vňať na drobno a cesnak na plátky. – Marinádu dôkladne premiešame a pripravené kalamáre dôkladne polejeme. – Z čerstvých bylín, cesnaku, posekanej petržlenovej vňate a olivového oleja pripravíme zmes, ktorou naplnené kalamáre potrieme a necháme zapiecť... – Vyprášané kalamáre sa pripravujú na prudkom ohni...*

Text vznikol pri riešení grantového projektu *Kontrafakčný výskum slovnej zásoby slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra* (VEGA č. 2/0076/11).

– *Na oleji speníme cibuľu, pridáme kalamáre a petržlenovú vňat'*. Mnohým používateľom slovenčiny môžu najmä výpovede typu *kalamáre plnené špenátom, kalamáre nakrájajte na prúžky, naplnené kalamáre potrieme a necháme zapiecť, vyprážené kalamáre pripadať až komické*. Z citovaných dokladov sa totiž ukazuje, že slovom *kalamár* sa tu pomenúva morský živočích, ktorý sa stáva aj kulinárskou špecialitou. Ibaže v súčasnej slovenčine sa slovom *kalamár* pomenúva čosi iné, nie morský živočích, ale nádobka na atrament (porov. napríklad Krátky slovník slovenského jazyka, 4. vyd. z roku 2003, či starší Slovník slovenského jazyka, 1. zv. z roku 1959).

Slovo *kalamár* ako pomenovanie nádoby na atrament má pôvod v gréčtine a cez latinčinu, prostredníctvom latinského slova *calamarius*, resp. *calamarium*, dostalo sa aj do slovenčiny (viac o tom pozri v príspevku M. Majtánovej *Kalamár* uverejnenom v Kultúre slova, 1983, roč. 17, č. 4, s. 118 – 119) a v slovnej zásobe slovenčiny je už niekoľko storočí. V Historickom slovníku slovenského jazyka (2. zv. z roku 1992) pri hesle *kalamár* je najstarší doklad na toto slovo z roku 1616, pričom sa pri ňom uvádzajú tieto významy: 1. schránka na písacie potreby, 2. nádobka na atrament. V citovanom slovníku sa uvádza aj tretí význam slova *kalamár*, a to druh sépie, sepiola, na základe dokladu doloženého z tzv. Kamaldulského slovníka z roku 1763, t. j. z obsiahleho rukopisného latinsko-slovenského slovníka *Syllabus dictionarij latino-slovenicus...* Možno teda konštatovať, že v tomto slovníku sa slovo *kalamár* použilo aj na označenie morského živočícha.

V súčasnej spisovnej slovenčine sa na pomenovanie morského živočícha patriaceho do rodu desaťramenných hlavonožcov s vedeckým názvom *Loligo* používa názov *kalmár*. Slovo *kalmár* má rovnaký pôvod ako slovo *kalamár*, t. j. grécko-latinský základ, ale do slovenčiny aj do niektorých iných jazykov (napr. do češtiny v podobe *kalmar*, mn. č. *kalmary*, do poľštiny v podobe *kalmar*, mn. č. *kalmary*, do finčiny v podobe *kalmari*, do maďarčiny v podobe *kalmár*, do nemčiny v podobe *Kalmar*, do ruštiny v podobe *kaľmar*) sa dostalo z francúzštiny, z francúzskeho slova *calmar* [vysl. *kalmár*]. V niektorých jazykoch sa vychádza priamo z grécko-latinského základu. Tak je to napr. v angličtine (*calamari* aj *calamary*), v španielčine (*calamar*), v taliančine (*calamaro*). Slovo *kalmár* ako pomenovanie morského živočícha sa v tejto podobe uvádza v relevantnej zoologickej literatúre, napríklad v známom diele A. E. Brehma *Život zvierat 1 – Bezstavovce*

(Bratislava: Obzor 1975) či v publikácii Svet živočíšnej ríše (Martin: Osveta 1978) a v ďalších zoologických publikáciách, ale aj v 5. vydaní Veľkého slovníka cudzích slov od S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej z r. 2008. Napriek tomu sa v niektorých textoch nerešpektujúcich platnú zoologickú nomenklatúru používa aj podoba *kalamár*.

V tejto súvislosti možno spomenúť, že hoci sa v češtine na pomenovanie uvedeného hlavonožca používa slovo *kalmar*, a to najmä v súvislosti s kulinárskymi špecialitami, oficiálny zoologický názov je *oliheň*, ktorý je ženského rodu (porov. aj druhové názvy *oliheň obecná*, *oliheň severomořská*, *oliheň americká*, v slovenčine *kalmár obyčajný*, *kalmár severský*, *kalmár americký*).

Niekedy sa v jazykovej praxi môžeme pri pomenovaní uvedeného morského živočícha stretnúť aj s podobou *kalmar* s krátkou samohláskou *a* v druhej slabike slova. V podobe s krátkou samohláskou *a* sa tento názov uvádza aj v druhom vydaní Slovníka cudzích slov (akademického) z r. 2005 či v internetovej encyklopédii Wikipedia. Takáto podoba názvu však so zreteľom na výslovnosť slova *calmar* vo francúzštine s dlhou samohláskou *á* v druhej slabike slova, odkiaľ sa k nám toto slovo dostalo, a na relevantnú slovenskú odbornú zoologickú literatúru nemá v slovenčine opodstatnenie.

Napokon sa ešte dotkneme skloňovania podstatného mena *kalmár*. Keďže ide o pomenovanie živočícha, v jednotnom čísle sa skloňuje podľa vzoru *chlap* a má tvary v G a A *kalmára*, v D a L *kalmárovi*, v I (s) *kalmárom*. V množnom čísle sa podstatné meno *kalmár* skloňuje podľa neživotného vzoru *stroj* ako mnohé iné názvy zakončené v nominatíve jednotného čísla na *-ár*, ako sú *cirkulár*, *diár*, *hektár*, *herbár*, *honorár*, *kalamár*, *lekvár*, *oltár*, *pohár*, *relikviár*, *skicár*, *talár* (tie sa aj v jednotnom čísle skloňujú podľa vzoru *stroj*), či zvieracie názvy ako *dromedár*, *gunár*, *homár*, *jaguár*, *komár*, *kuguár* [mačkovitá šelma], *lopatár* [dospelý daniel], *somár*, *vodnár* [vták] atď., to značí, že v nominatíve a akuzatíve množného čísla má pádovú príponu *-e*, *kalmáre* (ako *cirkuláre*, *diáre*, *hektáre*, *herbáre*, *honoráre*, *kalamáre*, *lekváre*, *oltáre*, *poháre*, *relikviáre*, *skicáre*, *taláre*, resp. *dromedáre*, *gunáre*, *homáre*, *jaguáre*, *komáre*, *kuguáre*, *lopatáre*, *somáre*, *vodnáre* atď.). Podobu nominatívu a akuzatívu množného čísla *kalmáry*, s ktorou sa niekedy môžeme stretnúť v jazykovej praxi, treba pokladať za chybnú.

Matej Považaj

SPRÁVY A POSUDKY

Jazykovedec teoretik, praktik, popularizátor i manažér

To všetko sa vzťahuje na prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., ktorého nedožitá deväťdesiatiny sme si pripomenuli 2. februára (* 1921 v Španej Doline pri Banskej Bystrici, † 14. 7. 2000 v Bratislave). Jeho takmer osemdesiatročný život bol naplnený prácou, pohybom, tvorivým zužitkúvaním všetkého, čo sa v rámci svojich výskumov o jazyku dozvedel, a sprostredkúvaním poznaného širokému okruhu slovenských i zahraničných kolegov, študentov a laických záujemcov o slovenčinu a jazyk vôbec. Pracovné záčiatky J. Mistríka boli nevyhnutne ovplyvnené dianím v stredných dekádach minulého storočia, ako aj aktuálnym stavom a potrebami slovenskej lingvistiky v jeho druhej polovici.

Rodnú Španiu Dolinu J. Mistrík opustil ako mladý učiteľ uprostred vojnových rokov (1943), aby vo svojom pedagogickom pôsobení pokračoval na Obchodnej akadémii v Trenčíne (1943 – 1949) a na Vyššej hospodárskej škole v Bratislave (1949 – 1952), kde sa natrvalo usadil. Od r. 1953 pôsobil ako výskumný pracovník a riaditeľ Štátneho stenografického ústavu v Bratislave, pričom v r. 1954 – 1958 zároveň študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave slovenský a ruský jazyk a literatúru. To, že na vysokoškolské štúdiá nastúpil ako 33-ročný, nemalo nijaký záporný vplyv na jeho ďalšie pracovné výkony, práve naopak. Akoby ho zrelosť, zodpovednosť a vedomie uplynutého času popoháňali dosahovať jednotlivé stupne vedeckého rebríčka, ale najmä sprístupňovať výsledky svojich výskumov v najrozmanitejších publikačných výstupoch i osobných vystúpeniach na Slovensku i v zahraničí.

J. Mistrík začal publikovať v r. 1953 v časopise Slovenský stenograf a jeho prvé príspevky boli o štatistických výsledkoch frekvenčnej analýzy slov v slovenčine a o návrhoch na reformu slovenského pravopisu a stenografie, kde sa mu aj podarilo vypracovať vyšší, takzvaný druhý stupeň krá-

tenia, ktorým sa zvýšila efektívnosť stenografov o desiatky percent. Jeho štúdie a články sa postupne objavovali vo všetkých domácich lingvistických periodikách, zborníkoch, popularizačných periodikách, denníkoch, pomerne často (na slovenského lingvistu nezvyčajne často) aj v rôznych zahraničných vedeckých časopisoch. Veľmi produktívny bol J. Mistrík najmä ako autor či spoluautor monografií, encyklopédií, slovníkov, ale i ako redaktor zborníkov, časopisov a napr. aj ako dlhoročný predseda porôt súťaží v prednese poézie a prózy (Hviezdoslavov Kubín, Štúrova Modra, Vansovej Lomnička, Wolkrov Prostějov). Z vyše sto jeho knižných publikácií pripomenieme predovšetkým viaceré vydania a prepracovania všeobecných i špeciálnejších štylistických príručiek (od prvej verzie, ktorá vyšla prvý raz v r. 1961 pod názvom *Praktická slovenská štylistika*, cez *Slovenskú štylistiku*, 1965 – vždy uvádzame iba rok prvého vydania, *Štylistiku slovenského jazyka*, 1970, *Jazyk v administratíve*, 1974, *Žánre vecnej literatúry*, 1975, samostatnú *Rétoriku* z r. 1978, *Dramatický text* z r. 1979 až po *Štylistiku* z r. 1985) a originálne opisy štruktúry slovenskej syntaxe, morfológie a lexiky: *Slovosled a vetosled v slovenčine* (1966), *Frekvencia slov v slovenčine* (1969), *Retrográdny slovník slovenčiny* (1976), *Frekvencia tvarov a konštrukcií v slovenčine* (1985). Verejnosti sú dobre známe aj praktickejšie orientované publikácie *Rýchle čítanie* (1980), *Grafológia* (1982), *Jazyk a reč* (1984), *Efektívne čítanie* (1986), rôzne vydania gramatických príručiek pre každého a učebníc slovenčiny pre cudzincov. Spoluautorsky sa J. Mistrík podieľal na tvorbe monumentálnej akademickej *Morfológie slovenského jazyka* (1966), v ktorej predstavil systematický opis nového slovného druhu častice, na *Frekvenčnom slovníku posunkovej reči* (1986), viedol kolektív autorov *Encyklopédie jazykovedy* (1993) a začal spolupracovať aj na prvom zväzku *Encyclopaedia Beliana*.

Z výberového prehľadu knižných titulov je zrejmä prevaha diel orientovaných na štylistiku, neskôr osobitne na rétoriku, techniku a význam kultivovaného prednesu a na komunikáciu v širšom zmysle (spomeňme ešte *Variácie reči*, 1988, *Vektory komunikácie*, 1990, *Rečnické umenie*, 1994). Z oblasti štylistiky uverejnil J. Mistrík sériu príspevkov aj v časopise *Kultúra slova* (v r. 1972 – 1975), neskôr ich zhrnul do popularizačnej publikácie *Kapitolky zo štylistiky* (1977). Starostlivosť o jazykovú kultúru a kultúru hovoreného prejavu mu bola vlastná od začiatku vedeckého pôsobenia, keď viedol a zaplňal jazykové okienka v časopisoch *Slovenský jazyk*

a literatúra v škole, Slovenský stenograf, ale i v Československom rozhlase. Cenné boli aj jeho (nielen štylistické) analýzy literárnej tvorby slovenských autorov (J. Lenča, P. Jilemnického, M. Urbana, M. Kukučina, K. Jarunkovej, P. Karvaša, A. Hykischa a i.).

Typické pre J. Mistríka bolo teoreticky inovatívne riešenie rôznych lingvistických otázok, systematická práca s jazykovým materiálom, s nositeľmi a používateľmi jazyka, kultivovanosť vlastného prejavu a interdisciplinárny prístup prepájajúci poznatky z vedných disciplín, ktoré sa v posledných desaťročiach minulého storočia ešte nepovažovali na Slovensku za bežne kompatibilné. Azda najviac sa to prejavilo v jeho príklone k exaktným metódam a vo využívaní matematických a štatistických postupov v jazykovede vôbec a osobitne v štylistických prácach. Jedným z výsledkov tohto záujmu bolo vedenie oddelenia matematickej lingvistiky na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, kde začal pracovať od r. 1965, keď ukončil svoje pôsobenie vo vtedajšom Ústave slovenského jazyka Slovenskej akadémie vied v Bratislave (1961 – 1965; dnes Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV). Vedeckovýskumná a pedagogická činnosť J. Mistríka ďalej pokračovala na univerzite v rámci Katedry slovenského jazyka FF UK, ktorej bol krátko aj vedúcim, neskôr na Katedre pedagogiky sluchovo postihnutých Pedagogickej fakulty UK, kde bol takisto vedúcim katedry. Rozsiahle bolo popritom aj jeho zahraničné pôsobenie: v r. 1969 – 1971 v Kolíne nad Rýnom, v r. 1972 v Moskve, v r. 1975 – 1977 vo Veľkej Británii (v Oxforde a Sheffielde).

Všetky tieto aktivity nemohol J. Mistrík zvládnuť ináč, iba sústavnou prácou (v tom čase bez pomoci počítačovej techniky!) a vynikajúcim manažovaním svojho času, seba samého i ľudí, s ktorými spolupracoval – a nebolo ich málo. Významným výsledkom organizačnej činnosti J. Mistríka boli pravidelné ročníky letnej školy pre zahraničných záujemcov o slovenčinu *Studia Academica Slovaca*, ktorú viedol v r. 1972 – 1991. Dôležitú úlohu v jej fungovaní a prítlačivosti aj pre prednášateľov zohral ním založený a dlho redigovaný zborník *Studia Academica Slovaca*, ktorý vychádza dodnes. Súčasne bol v r. 1981 – 1990 predsedom Slovenskej jazykovednej spoločnosti, kde založil periodický *Zápisník slovenského jazykovedca*, ktorý však od polovice 90. rokov vychádzal už iba ako nepravidelný občasník.

V stručnom prehľade množstva vykonanej práce J. Mistríka sme nemohli podrobne uviesť všetky oblasti jeho pôsobenia, v rámci ktorých pozitívne ovplyvňoval rozvoj slovakistiky a pomáhal budovať i udržiavať jej dôstojné miesto v rodine slovanských či aj širšie európskych jazykov (rôzne vedecké komisie, vedenie, oponovanie a schvaľovanie postupových prác, rozhovory v médiách, pozvané prednášky na domácich i zahraničných vedeckých podujatiach atď.). Snažili sme sa pripomenúť aspoň najhlavnejšie, najmä tie, ktoré sa dotýkajú oblasti jazykovej kultúry, a tie, z ktorých sa doteraz cituje a vyučuje. Spolu s J. Findrom (Slovenská reč, 1981, roč. 46, č. 1, s. 48 – 52) môžeme zhrnúť, že „desaťročia práce [J. Mistríka] v oblasti slovenskej jazykovedy a kultúry boli neuveriteľne plodné a produktívne. Jeho bohatú vedeckú produkciu charakterizuje šírka tematického záberu, teoretická fundovanosť a metodologická priebojnosť. Hľadanie nových, progresívnych metód a postupov je príznačné nielen pre vedeckú, ale aj pre pedagogickú, kultúrno-spoločenskú, osvetovú a organizačnú prácu J. Mistríka“. A aj keď sa hovorí, že každý je nahraditeľný, v tomto prípade vieme, že prof. Jozefa Mistríka, DrSc., museli na rôznych postoch, v rôznych oblastiach výskumu a vedeckého i kultúrno-spoločenského života nahrádzať viacerí, no ani tak sa nepodarilo celkom zaplniť všetky prázdne miesta, ktoré jeho odchodom vznikli.

Mária Šimková

Jubilant profesor Juraj Glovňa

Tento rok oslavil šesťdesiate výročie narodenia prof. PhDr. Juraj Glovňa, CSc., jazykovedec, vysokoškolský pedagóg, lektor slovenského jazyka a literatúry na nemeckých a rakúskych univerzitách a na Univerzite v Novom Sade. Jubilant je dlhoročným vedúcim Katedry slovenského jazyka v Nitre, členom komisie Vedeckej grantovej agentúry Ministerstva školstva Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied (2001 – 2003), členom Ústrednej jazykovej rady, poradného orgánu ministra kultúry v otázkach štátneho jazyka (2008 – doteraz), členom redakčnej rady Kultúry slova (2007 – doteraz), členom Slovenského komitétu slavistov (2009 – doteraz),

členom Komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov (2009 – doteraz) a v neposlednom rade manžel a otec rodiny.

Životná cesta Juraja Glovňu sa začala 1. 1. 1951 vo Veľkej Lomnici, okres Kežmarok. Po maturite na Strednej všeobecno-vzdelávacej škole v Kežmarku (1969) študoval slovenský jazyk a nemecký jazyk na Filozofickej fakulte v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach (1969 – 1975), kde pôsobil v rokoch 1976 – 1977 ako asistent na Katedre germanistiky. V roku 1978 sa venoval redakčnej činnosti v Prešovských novinách. Ďalšie kroky viedli profesora Juraja Glovňu do Nitry. Na Katedre slovenského jazyka Pedagogickej fakulty v Nitre pracoval od roku 1978 ako odborný asistent, neskôr sa stáva docentom na Fakulte humanitných vied Vysoké školy pedagogickej a dodnes je profesorom v odbore slovenský jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre.

S Katedrou slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre je úzko zviazaná jeho pedagogická, vedeckovýskumná činnosť, no svoje odborné skúsenosti rozširoval, prehlboval i odovzdával aj na viacerých lektorátoch slovenského jazyka, literatúry a kultúry: Institut für Slawistik der Humboldt-Universität in Berlin (1986 – 1991), Slavisches Institut der Universität in Köln am Rhein (2003 – 2007), Slawisches Institut der Wiener Universität (1996 – 1999, 2001 – 2003). V súčasnosti (od 1. októbra 2009) pôsobí na Katedre slovenského jazyka a literatúry Univerzity v Novom Sade.

Pedagogická činnosť jubilanta profesora Juraja Glovňu zahŕňa vedenie seminárov a prednášok určených nielen budúcim učiteľom slovenského jazyka, študentom s materinským jazykom slovenským, ale aj tým, pre ktorých je slovenčina cudzím jazykom. Obsahová náplň vyučovania slovenského jazyka nadväzuje na kvalitatívne i kvantitatívne bohatú výskumnú činnosť. Vo svojich výskumoch Juraj Glovňa upriamuje pozornosť na otázky bilingvizmu, interkultúrnej komunikácie, jazykovej interferencie a prepínania kódu v rečovej komunikácii viedenských Slovákov. Výsledkom sociolingvistickeho výskumu jazyka Slovákov v Rakúsku je stať *Die ethnolinguistische Analyse der Sprache der Slowaken in Wien*, ktorá vyšla v knižnej publikácii *Die unbekannte Minderheit. Slowaken in Wien und Niederösterreich im 19. und 20. Jahrhundert* (Hrsg. E. Hrabovec – W. Reichel. Frankfurt am Main – Wien: Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften 2005).

V publikačnej činnosti jubilanta sú zastúpené práce venované otázkam slovenskej syntaxe (najmä problematike elipsy), frazeológie, teórii prekladu a sociolingvistiky. Svoju pozornosť upriamuje na spoznávanie osobitostí jazykovej situácie, na interkultúrnu komunikáciu, jazykové interferencie, prienikové variety a prepínanie kódu v rečovej komunikácii viedenských Slovákov. Na dvojazykovú situáciu nazerá zo stanovísk charakteristických pre bilingvizmus. Niektoré prepracované a doplnené štúdie súborne vyšli v monografii *Dynamika kódu a reči. Lingvistické štúdie* (Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2002). Cenným prínosom tohto vedeckého diela je dôkladné analytické spracovanie náročných tém (elipsa, irónia, modlitba, vtip a iné), ktoré nie sú v slovenskej lingvistiky dostatočne spracované a vyžadujú si špecifický prístup a nový pohľad ku skúmaniu rozličných stránok jazyka. Štúdie sa venujú dynamickému vzťahu medzi kódom (rovinou langue, systémom, kompetenciou) a rečou (rovinou parole, realizáciou systému, performanciou). Odpovedajú na základné otázky teórie používania jazyka, lingvistiky prekladu a sociologického výskumu.

Na pozadí fungovania kognitívnej lingvistiky, teórie bilingvizmu a hybridizácie jazykov Juraj Glovňa skúma teóriu a prax vyučovania slovenčiny ako cudzieho jazyka. V rámci výskumnej činnosti porovnáva nemeckú a slovenskú frazeológiu, čoho vyústením je vydanie trojjazyčného slovníka *Slovakische, russische und deutsche Phraseologismen. Ein Handbuch für Studierende* (Nümbrecht: Kirsch-Verlag 2007) pre študentov slovenského jazyka ako cudzieho jazyka, pre prekladateľov a záujemcov o frazeológiu.

Jubilant publikoval desiatky štúdií, článkov a recenzií v domácich a zahraničných periodikách a zborníkoch z oblasti konfrontačno-kontrastívnej lingvistiky, lexikológie, kognitívnej lingvistiky a vzťahu jazyka a literatúry. Zapojoval sa do riešenia viacerých výskumných a vzdelávacích projektov zameraných na frazeológiu ako intenzifikujúci faktor komunikácie, na slovenskú národnostnú menšinu vo Viedni a na výučbu slovenčiny pre cudzincov.

Pri životnom jubileu prof. PhDr. Juraja Glovňu, CSc., sa teda hodno pristaviť a zaželať mu do ďalších rokov dobré zdravie a do práce v oblasti slovenskej jazykovedy dostatok chuti, životnej energie a optimizmu.

Renáta Hlavatá – Katarína Pekaríková

SPYTOVALI STE SA

Absorpcia či „*absorbcia*“? – Pani E. L. poslala Jazykovednému ústavu E. Štúra SAV mail s nasledujúcim obsahom: „V Krátkom slovníku slovenského jazyka sa slovo *absorbcia* (s *b* ako znelou spoluhláskou) uvádza pod nesprávnou formou *absorpcia* (s *p*). V škole nás učili, že ak sme si nie istí písmenkom, ktoré sa spodobuje, máme si ho dať do rôznych pádov, tvarov či foriem – čiže *absorbuje*, nie ‚absorpuje‘; *absorbér*, nie ‚absorpér‘; *absorbovať*, nie ‚absorpovať‘ a pod. Uvediem ešte jeden príklad: slovo *štandardný*. Veľa ľudí ho používa v nesprávnej podobe *štantartný* (s *t*). Nepovieme, že niečo zodpovedá ‚štantartu‘, ale *štandardu*. Je to presne ten istý prípad ako *absorbcia*. Je zaujímavé, že slovo *štandard* je v slovníku uvedené správne s *d* ako znelou spoluhláskou. Prečo sa v jednom prípade (*absorbcia*) toleruje nesprávna forma slova a v druhom (*štandard*) nie?“

Postup zo školskej praxe, ktorý pisateľka vhodne ilustruje na príklade slova *štandard* a jeho odvodeniny *štandardný* (nie „štantartný“), nemožno mechanicky aplikovať na všetky slová cudzieho pôvodu. Spôsob ich písania v slovenčine totiž často odráža stav v cudzích jazykoch, z ktorých boli prevzaté.

V zmysle zmieneného postupu možno o. i. dospieť k záveru, že by sa malo písať *funcia*, *agcia* či *transkribcia*, keďže tieto podstatné mená súvisia so slovesami *fungovať*, *reagovať*, *transkribovať*, ktorých korene sú zakončené na znelé spoluhlásky *g*, *b*. Uvedené podstatné mená však neboli utvorené v slovenčine: ide o prevzatia z latinského *functio*, *actio*, *transcriptio* (odvodeniny od slovík *fungi*, *agere*, *transcribere*), ktoré sa už v latinčine písali s neznelými spoluhláskami *k* (v latinskej grafike *c*), *p* – podľa skutočnej výslovnosti, keď spoluhlásky *g*, *b* na konci koreňa stratili v latinčine znelosť pred neznelým *t* patriacim k odvodzovacej prípone.

Rovnaký prípad predstavuje aj slovo *absorpcia* (s neznelou spoluhláskou *p*), ako ho uvádza – spolu s odvodeninou *absorpčný* – Krátky slovník slovenského jazyka (4., doplnené a upravené vyd. Bratislava 2003, s. 41) v súlade

s platnými Pravidlami slovenského pravopisu (3., upravené a doplnené vyd. Bratislava 2000, s. 135). Slová *absorpcia*, *absorpcný*, *absorptívny* nachádzame už v Pravidlách slovenského pravopisu s abecedným a pravopisným slovníkom (Praha 1931, s. 85). Pre zaujímavosť uvedme, že s neznelým *p* sa píše koreláty slovenského slova *absorpcia* aj v iných jazykoch: porov. anglické a francúzske *absorption*, nemecké *Absorption*, české *absorpce*, poľské *absorpcja*, maďarské *abszorpció* a i.

Nejde tu o nesprávne písanie, ako sa domnieva pisateľka, ale o citlivé zohľadňovanie pôvodu uvedeného výrazu – príslušné slovo je prevzaté z latinského *absorptio* (písaného s neznelým *p* už v latinčine), odvodeného od slovesa *absorbere*, ktoré slovenčina prevzala ako *absorbovať*. Naopak, z hľadiska platnej pravopisnej kodifikácie rešpektujúcej etymologický princíp je chybná práve podoba *absorbcia*, ktorú pisateľka považuje za správnu.

Eubor Králik

Prídavné meno k slovu mokrad'. – Od členky regionálneho ochranárskeho združenia sme do jazykovej poradne dostali e-mail s otázkou, ktorá z podôb prídavného mena *mokrad'ový*, *mokradný* alebo *mokrad'ný* je správna napríklad pri označení biotopu.

V slovenských výkladových slovníkoch ani v Pravidlách slovenského pravopisu prídavné meno utvorené z podstatného mena *mokrad'* nie je spracované, no neznamená to (a potvrdzujú to aj texty na internete), že sa nepoužíva. Na webových stránkach nájdeme stovky dokladov na niektorú z podôb prídavných mien *mokrad'ový*, *mokradný* alebo *mokrad'ný*, najčastejšie v botanickom a zoologickom názvosloví ako druhových mien, napr. pri rodových názvoch *los*, *hraboš*, *vstavačovec*, *slizničik*, *perlovec*, alebo ako prívlastkov k slovám *system*, *ekosystem*, *spoločenstvo*, *biotop*, *vegetácia*, *druh*, pričom nezriedka sa pri tom istom podstatnom mene použili všetky tri podoby.

Od slova *mokrad'* možno utvoriť prídavné meno s príponou *-ný* aj s príponou *-ový*. Pri tvorení prídavných mien s príponou *-ný* od podstatných

mien zakončených na mäkkú spoluhlásku *d'* sa mäkká spoluhláska nahrádza tvrdou spoluhláskou, napr. *lod' – lodný, hrud' – hrudný, predpoved' – predpovedný, spoved' – spovedný*. Tak i v prídavnom mene *mokradný* je pred príponou *-ný* tvrdá spoluhláska *d*. Za systémové teda možno označiť iba podoby *mokrad'ový* a *mokradný*. Prídavné meno *mokrad'ový* je doložené v exemplifikačnom spojení *fytocenológia mokrad'ových systémov* (pri hesle *fytocenológia*) v 1. zväzku *Slovníka súčasného slovenského jazyka* z r. 2006 a v 2. zväzku menovaného slovníka z r. 2011 sa uvádza vo viacerých spojeniach, napr. *mokrad'ové spoločenstvo, mokrad'ový ekosystém*.

Na záver zhrnieme, že od podstatného mena *mokrad'* sú náležité obidva varianty prídavného mena – *mokrad'ový* aj *mokradný*, napr. *mokrad'ový/mokradný ekosystém, mokrad'ový/mokradný biotop, mokrad'ové/mokradné spoločenstvo*, pričom príklady použité v *Slovníku súčasného slovenského jazyka* naznačujú, že frekventovanejšia je podoba s príponou *-ový* – *mokrad'ový*.

Iveta Vančová

Z JAZYKOVÝCH RUBRÍK

Stanovisko a stanovište

IVETA VANČOVÁ

Pri väčšine podstatných mien spravidla pomenúvajúcich miesto, ktoré mali v minulosti popri podobe s príponou *-isko* aj druhú podobu so staršou príponou *-ište*, napr. *cvičisko/cvičište*, *parkovisko/parkovište*, *pieskovisko/pieskovište*, *stavenisko/stavenište*, *letisko/letište*, *smetisko/smetište*, sa v súčasnosti ustálila už len podoba s príponou *-isko*: *cvičisko*, *letisko*, *smetisko*, *parkovisko*, *pieskovisko*, *stavenisko*. Pri niektorých názvoch sú však i podľa súčasnej kodifikácie prípustné dvojtvary, napr. *nástupisko/nástupište*, *výstupisko/výstupište*, *schodisko/schodište*, *útočisko/útočište*. Slovo *stanovište* vo význame „vyhradené miesto, na ktorom niekto, niečo stojí alebo vykonáva nejakú činnosť“, napr. *stanovište taxíkov*, je správne, popri ňom sa v rovnakom význame zriedkavo používa aj podoba *stanovisko*, ktorá funguje aj v inom význame „východisko posudzovania, postoj, hľadisko“, napr. *prítomní zaujali kladné stanovisko*.

(Roľnícke noviny, 2008, č. 4, 25. januára, s. 19)

ISSN 0023-5202

MIČ 49 300